№ 31 ՇԱԲԱԹ ՄԱՐՏԻ 15 **1897** ՇԱԲԱԹ ՄԱՐՏԻ 15 № 31

ՔՍԱՆՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Տարեկան գինը 10 րուբլի, կէս տարվանը 6 րուբ.
Առանձին համարները 7 կոպէկով.
Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ.
Մեր հասցէն. Тифлисъ. Редакція «Мшакъ».
կամ Tiflis. Rédaction «Mschak».
Տելեֆօն № 253.

ՄՇԱԿ

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի և տօն օրերից)
Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով.
Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ.
Տելեֆօն № 253.

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ՏԱՐՈՒՆ ՆԱԿՎՈՒՄ Է
„ՄՇԱԿ"
(25-ՐԴ ՏԱՐԻ)
ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԼՐԱԳԻՐԻ
ՆԵՐԿԱՅ 1897 ԹՈՒԱԿԱՆԻ
ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ
Տարեկան գինը՝ 10 րուբլի, կէս տարվանը՝ 6 րուբլի
Հասցէն. ТИФЛИСЪ, Редакція «МШАКЪ». Արտասահմանից՝ TIFLIS, Rédaction «MSCHAK».

Կիրակի, մարտի 16-ին, Մողնու ս. Գէորգ եկեղեցում կատարվելու է հոգեհանգիստ
ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄ ՄԿՐՏՉԵԱՆ ԷՆՖԻԱՆՃԵԱՆՑԻ
մահվան տարեդարձի առիթով. հոգեհանգիստը սկսվելու է ժամը 12-ին։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Կովկասեան նոր կառավարչապետը. Կրետէ և Յունաստան.—ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Պաշտօնական. Կովկասեան նոր կառավարչապետ իշխան Գօլիցինի մուտքը Թիֆլիս. Հայ ուսանողութիւնը և նրա դատողները. Գաղթականների օգնին. Նամակ Աստրախանից. Նամակ Էջմիածնից. Նամակ Վերին-Ագուլիսից. Նամակ Ծաղկաձորից. Նամակ խմբագրութեան. Ներքին լուրեր.—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Վերջին տեղեկութիւններ. Նամակ Ֆրանսիայից. Նամակ Թիւրքիայից.—ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ.—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. «Փշուր ըմ խաց».

ԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ՆՈՐ ԿԱՌԱՎԱՐՉԱՊԵՏԸ

Մարտի 13-ին մուտք գործեց Թիֆլիս Կովկասի նոր կառավարչապետ իշխան Գօլիցին, և նոյն օրը ստանձնեց իր պաշտօնը։ Մեր երկրի նոր կառավարչին քաղաքի ազգաբնակութեան և զինուորական իշխանութեան կողմից ցոյց տուած ընդունելութիւնը փայլուն էր։

Այս նոր պաշտօնը, որ Բարձրագոյն հրամանով ստանձնեց գեներալ-ադիւտանտ Գօլիցին, պետական բարձր պաշտօնների թւում այնպիսիներիցն է, որ պահանջում է, աջող գործունէութեան համար, վերին աստիճանի մեծ ոյժ, անընդհատ աշխատանք և ագնիւ, հասկացող գործակիցներ։ Կովկասը՝ թէ քաղաքական և թէ վարչական-տնտեսական տեսակէտից շատ տարբեր պայմանների մէջ է գտնվում, քան թէ պետութեան ուրիշ մասերը, և այդ տարբեր պայմանները անխուսափելի կերպով բարդացնում են երկրի բարձր կառավարութեան աշխատանքը և գործունէութեան սիստեմը։ Մի կողմից անհրաժեշտ է խորը ուսումնասիրութեամբ պարզել երկրի պէտքերը և այդ պէտքերի արտայայտիչ լինել կենտրոնական բարձրագոյն իշխանութեան առաջ, իսկ միւս կողմից ահագին ջանք պէտք է թափել՝ կանոնաւորելու երկրի վարչական դրութիւնը, բարեկամական յարաբերութիւններ հաստատելու երկրի մէջ ապրող զանազան ազգերի մէջ, սանձահարելու այն տարրերը, որոնք ամեն կերպ աշխատում են ազգերի փոխադարձ թշնամութիւն սերմանել, վերացնելու խրոնիկական բնաւորութիւն ստացած աւազակութիւնները, որոնք արգելում են երկրի տնտեսական կանոնաւոր զարգացումը, և այլն և այլն։

Երկրի արդիւնաբերութիւնը մեծ կարիք ունի հաղորդակցութեան լաւ ճանապարհների, որոնցից այժմ զուրկ են Կովկասի շատ նահանգներ. տեղացի ժողովուրդը, հայ, թուրք, վրացի, զուրկ է տարրական դպրոցներից, գրագիտութիւն սովորելու համար. երկրի մէջ չը կան, կամ շատ քիչ կան մասնագիտական դպրոցներ, մինչդեռ դրանց գոյութիւնը անհրաժեշտ է Կովկասի նման հարուստ երկրի բնական արդիւնաբերութիւնները շահագործելու համար. մենք չունենք բարձրագոյն դպրոց, որի մասին վաղուց երազում է մեր երկիրը,—և այդ բոլորը հերթական հարցեր դարձած՝ սպասում են նոր կառավարչապետի գործունէութեան և կարգադրութիւններին։

Կովկասը վաղուց արդէն անց է կացրել պատերազմական, արիւնի և սուրի շրջանը, և արդէն ոտք է դրել խաղաղ, կուլտուրական զարգացման ճանապարհի վրա։ Ամբողջ ազգաբնակութեան հետ միասին՝ մեզ էլ շատ հաճելի է հաւատացած լինել, որ իշխան Գօլիցինի կառավարութեան ընթացքում՝ հասունացած, հերթական դարձած այդ հարցերը լուծում կը ստանան, և կը կազմեն նոր կառավարչապետի պետական գործունէութեան փայլը։

ԿՐԵՏԷ ԵՒ ՅՈՒՆԱՍՏԱՆ

Եւրոպական ծովապետները ուղղել են կրետացիներին մի յայտարարութիւն այն մասին, թէ կղզին կը ստանայ ինքնավարութիւն՝ սուլթանի գերիշխանութեան տակ։ «Ջգտելով բուժել այն բոլոր թշուառութիւնները, որոնցից տանջվում է կղզին,—ասում են ծովապետները,—նոյնպէս և կամենալով նախապէս այնպէս անել, որ այսուհետև նորից չը կրկնվեն այդ թշուառութիւնները, պետութիւնները միաբերան վճռել են ձեռք առնել այնպիսի միջոցներ, որոնց շնորհիւ կարելի կը լինի մտցնել ինքնավարութիւն, վերականգնել հանգստութիւնը, ապահովել առանց խտրութեան կրօնի և ազգութեան ամենքի անձնական ազատութիւնը և կայքերի ապահովութիւնը և ստեղծել իրերի այնպիսի կարգ, որ թոյլ տար ազգաբնակութեան վերադառնալ իր պարապմունքներին—երկրագործութեան և առեւտրին, այլ և աշխատանք դնել կղզու՝ բնական հարստութիւնները մշակելու։ Պետութիւնները կամենում են, որ ամենքը հասկանան թէ ինչ է պահանջվում կրետացիներից։ Կղզում նոր դարագլուխ է բացվում։ Թող ամենքը դէն դնեն զէնքերը։ Պետութիւնները կամենում են, որ Կրետէում թագաւորեն խաղաղութիւնը և կարգը, իսկ հարկաւոր դէպքում նրանք միջոցներ ձեռք կառնեն, որ յարգել տան իրանց վճիռը»։

Սակայն Կրետէից ստացվող լուրերը վկայում են, որ գործերի դրութիւնը այնտեղ այնպէս է, որ առանց արիւնահեղութեան բան չի դառնայ։ Ապստամբները ուղղակի յայտնում են, որ եթէ յունական զօրքերը հեռանան կղզուց, իրանք կանուանեն յոյներին դաւաճան։—Գնդապետ Վասօս, յունաց զօրքի հրամանատարը, չէ էլ մտածում հեռանալու մասին, այլ ընդհակառակն, իր զօրաբաժինը փոխադրել է Սֆակիա, որ կղզու անմատչելի լեռնոտ կողմն է և մեծ պաշարներ է հաւաքել։

Աթէնքի կիսապաշտօնական թերթերը օր օրի վրա խիստ լեզու են գործ ածում։ «Էֆիմերիս» լրագիրն ասում է. «Յունաց զօրքերը Կրետէից չեն հեռանայ։ Այսուհետև նրանք զանազանութիւն չեն դնի թիւրքերի, որոնք կամենում են վռնդել կղզուց յոյներին, և նրանց նոր դաշնակիցների մէջ, որոնք թիւրքերից էլ վատ են»։ «Աստի» լրագիրը, որ յունաց առաջին մինիստր Դելիանիսի օրգանն է, քննելով այն ճառը, որ արտասանեց Ֆրէյսինէ ֆրանսիական պատգա-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

„ՓՇՈՒՐ-ԸՄ-ԽԱՑ"

Յունվարի մի ցուրտ, շատ ցուրտ օր էր. թըքբէր, գետին չէր ընկնի։ Սպիտակ էր գետինը, սպիտակ էին տների պատերն ու կտուրները, սպիտակ էին մանաւանդ փողոցների և պարտէզների ծառերը—ձիւնի միատեսակ ճերմակ սաւանը փռված էր ամեն տեղ, պատել էր ամեն ինչ։ Գիշերը խիստ պարզկայ էր և այժմ սառած ձիւնը անցուդարձ անողների ոտների տակ անախորժ ճռճռոց էր հանում, որ մարդու մարմինը փշաքաղում էր։ Արև չը կար. մառախլապատ էր երկինքը. սաստիկ ցրտից յանկարծ խառացած զուրչները բարակ եղեամներ դարձած, խաղում էին օդի մէջ։ Ագռաւներն ու անբախտ ճնճղուկներն անգամ այսօր, սովորականին հակառակ, ճիչ ու աղմուկով չէին թռչկոտում կտուրից կտուր, բակից բակ պաշար թռցնելու. նրանք նստել էին այս ու այն պատի վրա, այս ու այն ծառի ճիւղերին լուռ, խղճուկ, կծկված—սաստիկ ցուրտը սրանց էլ էր նեղել։ Ամեն մի անկիւնից, ամեն մի բնից, ամեն մի սաքուից, ուր որ կենդանի շունչ կար, ծուխ էր բարձրանում, մարդիկ կռւում էին ցրտի դէմ, ինչով և ինչպէս կարող էին տաքանում էին։

Թէև արդէն առաւօտ էր, բայց X...ի փողոցները դատարկ էին և անկենդան. ով էր գժվել այս կատաղի ցրտին գլուխ դուրս հանել տնից. հազիւ երբեմն փողոցների այս ու այն ծայրում ստուերների պէս երևում էին մուշտակների, ռափունչիների կամ վերարկուների մէջ կոլոլված մարդիկ, քիթ ու պռունգը փաթաթած, եղեամով ծածկված. սրանք էլ, ով գիտէ, ըրպիսի անհրաժեշտ կարիքից ստիպված էին թողել իրանց տաքուկ բնակարանները, այն էլ ոչ թէ քայլում էին, այլ ակամայից վազում էին համարեա հեւալով։

Այդ ժամին փողոցի հեռաւոր ծայրում յանկարծ անսպասելի կերպով երևացին երկու փոքրիկ մանուկներ, 7 և 10 տարեկան։ Խեղճերն այնքան վտիտ էին, որ ասես գերեզմանից դուրս քաշած մեռելներ լինէին. դժուար էր առանց սոսկումի նայել դրանց վրա. երկուսն էլ գլխաբաց, գզգզված մազերով, որոնց վրա առատօրէն թափվել էին եղեամների թերթիկներ. յօնքերի և աչքերի թերթերունքների վրա նոյնպէս նստել էին եղեամներ, տալով մանուկներին մի անօրինակ, մի խղճալի տեսք։ Նրանց մարմինների մերկութիւնը հազիւ հազ ծածկվել էր ինչ որ կախկխված ծուէններով, անհնարին էր նոյն իսկ որոշել, թէ ինչ է նրանց հագինը կամ ո՞րն է վարտիկը, շապիկը, կամ արխալուղը։

X...-եցի չէին նրանք, այլ գաղթականներ հեռու տեղից, տարաբաղդ, արիւնոտ երկրից էին եկել, անհայր, անմայր, անտէր... կատարեալ որբիկներ... Սրի և կրակի ճարակ դարձած իրանց խեղճ հայրենիքի մասին այս փոքրիկ թըշուառները շատ քիչ բան գիտէին, կամ գուցէ և շատ բան գիտէին, բայց քիչ էին պատմում. ասում էին միայն, որ այն երկրում «զուլում կէնեն, մարդ կը մորթեն, անսուչ տեղը էսլա սաղ-սաղ կը մորթեն, մեր խօրն ու մօր էլ ման մորթեցին անօրէնները», իսկ իրանք երկու թըշուառները «էլի» յետ փախան եկան և ընկան այստեղ, տարադիր։

Խեղճերը գիշերները քնում են մի ստուդածաիրի գոմում. այնտեղ շատ անասուններ կան, տաք է... Առաջ փորձեցին մեծ գոմէշների մսուրի մէջ քնել, բայց նրանք այս տարօրինակ մարմինները տեսնելով՝ խրտնեցին, փնչացրին, թշուառները վախեցան և փախան մտան մի փոքրիկ, խղճուկ հորթուկի մսուրը, որը նոյնպէս նիհար էր, նոյնպէս տխուր, նոյնպէս թըշուառ, ըրպէս երկու որբիկները. խեղճի մայրը հէնց նոր էր մեռել, նրան ծիծ տուող չը կար, ուստի կերակրում էին չոր խոտով, բայց նա դեռ ուտել չէր կարողանում, սովոր չէր, մէկմէկ ծիլ վերցնում էր, ծամծմում և վեր ածում. նա միշտ սոված էր, միշտ էլ տխուր, գունչը կախած, օրաւուր նիհարում էր ու նիհարում։

«Թշուառին թշուառն է միշտ մխիթար». որբ հորթուկը սիրով հիւրընկալեց որբ մանուկներին, նրանք բարեկամացան և սիրեցին իրար. և երբ գիշերները երկու որբիկները ճիտ-ճիտ արած, իրար պինդ խառնած քնում էին մսուրի մէջ, հորթուկն էլ իր փոքրիկ գունչը դնում էր նոյն մսուրի չրթին, քնում էր, իր տաք շունչը մանուկների երեսին փչելով։ Գոհ էին մանուկները, միայն փոքրիկ որբը գիշերները շուտ-շուտ վեր էր թռչում, ճչվում, ճչում, լաց լինում, ապա զարթնելով գանգատվում էր մեծին, թէ գալիս են... տանում են... մորթում են... գոմի խաւարի մէջ սարսափում էր գեներից, չարքերից. եղբայրն այդ ժամանակ աւելի պինդ էր գրկում նրան, հանգստացնում էր և նրանք կրկին քնում էին։

Լաւ էր գոմը նրանց համար, շատ լաւ, տաք էր... Առաւօտները վաղ զարթնում էին և իրանց վայելած հիւրընկալութեան փոխարէն նախ աւելում, մաքրում, չորացնում էին հորթուկի տակը, գուրգուրում էին նրան, ապա կրկին թափում էին մնացած անասունների աղբը և դուրս էին վազում փողոցներում թափառելու... հաց հաւաքելու... Այսպէս էին ապրում նրանք և գոհ էին. «զուլում» չը կար։

Սրանից առաջ էլ համարեա ամեն օր նրանք շրջում էին փողոցներում. տեղացիք տեսնում էին նրանց նոյն ցնցոտիների մէջ, նոյնպէս ոտաբոբիկ, նոյնպէս գլխաբաց, գզգզված, ըրպէս այսօր և ոչ ոքի խիղճը չէր վրդովվում։ Դէ եղանակը տաք էր, «եթիմն էլ անբախտ կը լինի, հաց հաւաքելով կապրեն էլի» մտածում էին նրանք և խիղճը հանգստացնում. բայց այսօր... որբերը դարձեալ փողոցումն են. այս լաւ չէ. անտանելի ցուրտ է. օձի ճուտն էլ այս ցրտին թող դուրս չը մնայ, մեղք է, մտածում էին անցորդները... ախր այդ ինչպէս են բոբիկ, դողալով վազում և ինչ կարիք կար այսօր էլ անպատճառ դուրս գալ... Ա՛խ, անբախտ լակոտներ...

—Վա՛յ, վա՛յ, սրանց մտիկ տուր, սրանց, ասաց մի մուշտակաւոր պարարտ մարմին իր

մաւորների ժողովում, յայտնում է, որ ինքն շնորհակալ է Ֆրանսիայից նրա խորհուրդների համար, շնորհակալ է մանաւանդ Ֆրէյսինէից, բայց Յունաստանը հարկադրված է կռիւ վարել ազգային պատւի համար և առաջ գնալ ինչպէս և լինի: Մինչև իսկ եթէ կռիւը վերջանայ Յունաստանի յաղթւելով, դարձեալ նա պահպանած կը լինի իր պատիւը, ինչպէս Ֆրանսիան պահպանեց 1871 թւին։—Եթէ գործը կը հասնի այն տեղին, որ եւրոպական մարտանաւերը կը պաշարեն Յունաստանի ափերը, այն ժամանակ Յունաստանը կը դնի պետութիւնների առաջ այսպիսի հարց. կամ հրատարակեցէք ձեզ Թիւրքիայի դաշնակից, կամ թէ հանդիսատես մնացէք այն մենամարտութեան, որի վախճանը վաղօրօք այնքան էլ պարզ յայտնի չէ, ինչպէս կարծում են Եւրոպայում:

Յունաց մինիստրների խորհուրդը վճռել է առ այժմ սպասողական դիրք բռնել, բայց եթէ պետութիւնները բռնի միջոցներ գործ դնեն Յունաստանի դէմ, այն ժամանակ պատերազմ յայտնել Թիւրքիային:

Յունաստանը շարունակում է անընդհատ եռանդով պատրաստւել պատերազմի: Այս քանի օրերը յունաց թագաժառանգ Կոնստանդին զօրանոցնէս արաւ. 15,000 պահեստի զինւորներ և ժողովուրդը ազդեցին օդը «կեցցէ պատերազմը» աղաղակներով: Կազմակերպւում է օտարերկրացի կամաւորների լեգէոն. մինչև այժմ Աթէնք են եկել 800 օտարերկրացիներ՝ այդ լեգէոնը մտնելու համար։—«Новое Время» լրագրի թղթակիցը հեռագրում է Լոնդոնից, որ անգլիական դիպլօմատիկան շրջաններում չեն հաւատում թէ Յունաստանի ափերը պաշարելը այլ եւս մի զգալի վնաս պատճառէ Յունաստանին, քանի որ սա բոլորովին պատրաստել է իր պատերազմական ույժերը: Առհասարակ, եւրոպական կօնցէրտը չը պիտի կարողանայ խաղաղացնել Արևելքը: Ճիշդ է, նա գործում է համերաշխ, բայց շատ դանդաղ է շարժվում. զգացւում է որ համերաշխութիւնն էլ մշտական չէ:

Ֆրանսիական պարլամէնտի 34 անդամներ ուղղել են ֆրանսիական ազգին մի շրջաբերական, որի մէջ ասւած է. «Մինիստրական մեծամասնութիւնը, պ.պ. Հանոտօի և Մէլինի պահանջով, վճռեց որ Ֆրանսիան Յունաստանի դէմ ույժ գործ դնէ: Ֆրանսիան կը միանայ եւրոպական պետութիւններին և զինւորներ կուղարկէ Կրետէ՝ յունական կղզիները և մայր երկիրը պաշարելու համար: Զօրս տարի Եւրոպան անտարբերութեամբ էր վերաբերւում դէպի սուլթանի յանցանքները, հայերի կոտորածը և Արևելքի ժողովուրդների ճնշումը: Իր լռութեամբ և դաւակցութեամբ Եւրոպան ծածկում էր այդ արիւնոտ չարագործութիւնները: Բայց հէնց որ կրետական ազգը ոտքի կանգնեց, որ պաշտպանէ իր կեանքն ու ազատութիւնը, հէնց որ յոյն ժողովուրդը շարժում սկսեց, որ ազատէ իր եղբայրներին Կրետէում, Եւրոպան տակն ու վրա եղաւ և իսկոյն բռնեց Թիւրքիայի կողմը ընդդէմ նրա զոհերի, այսինքն հալածողի կողմը ընդդէմ հալածւողների: Մեր կառավարողները արդարանում են նրանով, որ նրանք, ամենից առաջ ուզում են պահպանել խաղաղութիւնը, բայց նրանք, ընդհակառակն, խաղաղութիւնը վտանգի են ենթարկում, խրախուսելով այնպիսի գործեր, որոնք գործվում են Թիւրքիայում, որովհետև այդպիսի գործերը և կարգերը միշտ կը լինեն ամեն տեսակ ընդհարումների, անելութեան և խառնակութիւնների աղբիւր: Մեր կառավարողները արդարանում են և նրանով, որ նրանք չուզեցին քանդել եւրոպական կօնցէրտը: Մենք նրանց չենք մեղադրում այդ ցանկութեան համար, բայց նրանց մեղադրում ենք այն պատճառով, որ նրանք չաշխատեցին դնել հանրապետական Ֆրանսիան այնպիսի դրութեան մէջ, որ աւելի վայելուչ լինէր նրա արժանաւորութեան»:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՊԱՇՏՕՆԱԿԱՆ

13 մարտի 1897 թ., Թիֆլիս

Հասնելով Թիֆլիս և այսօրվանից ստանձնելով Բարձրագոյն ինձ յանձնված Կովկասեան երկրի վարչութեան ղեկը, յայտարարում եմ այդ մասին ի գիտութիւն և ում հարկն է ի գործադրութիւն:

Կառավարչապետ, գէնէրալ-ադիւտանտ սենատոր իշխան Գոլիցին

ԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ՆՈՐ ԿԱՌԱՎԱՐՉԱՊԵՏ ԻՇԽԱՆ ԳՈԼԻՑԻՆԻ ՄՈՒՏՔԸ ԹԻՖԼԻՍ

Հինգշաբթի օր, մարտի 13-ին, ժամը 2-ից, արդէն ամեն դասակարգի բազմութիւն խռնվում էր Գոլովինսկի պրօսպէկտի և Միքլին փողոցի վրա,—այդտեղով պիտի անցնէր Կովկասեան նոր կառավարչապետը, որ սպասվում էր այդ օրը, ժամը 5-ին: Տների պատուհաններում և պատշգամբների վրա նոյնպէս մեծ բազմութիւն էր կանգնած: Կադետների կորպուսի առաջ շարքով կանգնած էին նոյն դպրոցի աշակերտները: Թիֆլիսի երեք գիմնազիաների և ռէալական դպրոցի աշակերտները կանգնած էին պալատից քիչ հեռու, Նոր տաճարի մօտ, իսկ Ներսիսեան դպրոցի աշակերտները տեղաւորված էին Դվօրցօվայա փողոցի վրա, Քամոյեանց եկեղեցու հանդէպ: Ճանապարհի երկարութեամբ շարված էին զինւորներ: Քաղաքից դուրս սպասում էին զինւորական իշխանութեան ներկայացուցիչ իշխան Ամիլախվարի, զինւորական ուրիշ ներկայացուցիչների հետ: Իսկ քաղաքի սահմանագծի վրա քաղաքի ներկայացուցիչներ՝ Իվանենկօ՝ ձայնաւորներով, առևտրական և արհեստաւորների վարչութեան ներկայացուցիչները, համքարները դրօշակներով և զուռնայով: Վերայում, «Խաչի» մօտ, տեղաւորված էին ինկէրները:

Ժամը 4½-ից քիչ անց, քաղաքի սահմանին հասաւ իշխան Գոլիցին, որ նստած էր կառքի մէջ՝ իր ամուսնու հետ: Իշխան Ամիլախվարի ներկայացրեց բազմաթիւ երկրի վիճակի մասին, իսկ քաղաքի սահմանի վրա, ընդունված կարգով, ռապօրտ ներկայացրին Թիֆլիսի կոմէնդանտ Բէյտէր և ոստիկանապետ Մաստիկի: Թիֆլիսի նահանգապետ իշխան Շէրվաշիձէ դիմաւորել էր իշխան Գոլիցինին մի օր առաջ՝ Մցխէթ կայարանում: Ռապօրտներից յետոյ, կառավարչապետը ընդունեց քաղաքի կողմից աղ ու հաց, արծաթի մատուցարանի վրա և շնորհակալութիւն յայտնեց քաղաքագլխի պաշտօնակատարին: Մի քանի րօպէ կանգ առնելուց յետոյ՝ իշխանը շարունակեց ճանապարհը, անընդհատ «ուռաների» հանդիպելով ահագին բազմութեան կողմից: Նրան հետևում էր իշխան Ամիլախվարի ձիով և ահագին սվիտա: Պալատի մօտ՝ աշակերտական երաժշտական խմբերն ընդունեցին բարձր հիւրին նուագածութեամբ: Անցնելով Միքլին փողոցը, իշխան Գոլիցին մտաւ Սիօնի տաճարը, ուր հոգևորականութեան հետ սպասում էր Վրաստանի էկզարխ Վլադիմիր: Սրբազան Վլադիմիր դիմեց նոր կառավարչապետին մի ճառով, որին իշխանը պատասխանեց մի քանի խօսքով և շնորհակալութեամբ: Սիօնի տաճարից կառավարչապետը դարձաւ պալատը: Պալատի դիմաց սպասում էր պատւաւոր պահնակը երաժշտութեամբ: Զինւորական պատիւներ տալուց յետոյ՝ իշխան Գոլիցին մուտք գործեց պալատը, որտեղ մաղթանք կատարվեց՝ կայսերական տան համար:

Այդ օրը քաղաքը զարդարված էր դրօշակներով, իսկ երեկոյեան հրավառութիւն կար:

Իսկ երէկ, ուրբաթ օր, առաւօտեան 10 ժամին, առաջին մեծ ընդունելութիւնն էր պալատի մէջ: Առաւօտվանից կառավարչապետի պալատում հաւաքվեցին բոլոր բարձրաստիճան զինւորականները, չինօվնիկները, հոգևորական—ներկայացուցիչները, ազնուականութեան նահանգական և գաւառական պարագլուխները, քաղաքային վարչութեան ներկայացուցիչները: Հոգևորական-ներկայացուցիչների թւումն էր և Թիֆլիսի հայոց առաջնորդ Սուրէնեան: Իշխան կառավարչապետը նրանց ընդունեց Պարսկական դահլիճում:

ՀԱՅ ՈՒՍԱՆՈՂՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ՆՐԱ ԴԱՏՈՂՆԵՐԸ

(Նամակ Մոսկվայից)

Յայտնի է, որ վերջին տարիներս երիտասարդութիւնը—մանաւանդ ուսանող—շատ անգամ եղել է սուր վիճաբանութեան առարկայ թէ ռուսաց և թէ հայոց մամուլի մէջ: Երիտասարդութիւնը դառել էր մի շարք յարձակումների առարկայ. մեղադրանքները յաջորդում էին մեղադրանքներին: Երիտասարդութիւնը, ասում էին շատերը, անտարբեր է դէպի հասարակական գործունէութիւնը, զուրկ է իդէալական ձգտումներից, և ընդհակառակը, հետաքրքրւում է միայն աշխարհային մանր-մանր շահերով, առաջնորդւում է եսամոլ հակումներով... մի խօսքով, երիտասարդութիւնը՝ отцвѣла, не успѣвши расцвѣсть (չը ծաղկած՝ թառամել է...): Պահանջներ էր, որ դնում էին երիտասարդութեան առաջ, և ամեն անգամ, երբ այդ տածած յոյսերը ի դերև էին հանւում, նրանք ցաւում ու զայրանում էին... Սակայն իզուր. հարցը թէև լուրջ, բայց պարզ էր. հարկաւոր էր միայն ըմբռնել, թէ ինչ կողմից պէտք է մօտենալ հարցին:

Աշխարհումս ոչինչ չէ ստեղծվում ու փոխվում կախարդական գաւազանի մի հարուածով. այդ առասպելական հրաշագործութիւնների ժամանակը վաղուց ի վեր անցել է անդարձ... Ամեն մի երևոյթ լուսաբանվում, բացատրվում է նրա հիմնական պատճառների պարզաբանութեամբ: Այդ տեսակ արմատական պարզաբանող ու բնորոշող փակտօրներ՝ ժամանակը (էպօխա) և շրջանն են: Զգտել քննադատել կեանքի մի որ և է երևոյթ, անտես առնելով այդ փակտօրների ազդեցութիւնը՝ նշանակում է կառուցանել շինութիւն առանց հիմքի: Երիտասարդութեան վրա յարձակվողները առհասարակ մոռանում են մի շատ կարևոր բան. երիտասարդութիւնը բոլորովին անկախ, ինքնուրոյն մարմին չէ, այլ միայն մի անդամ հասարակական ամբողջ օրգանիզմի: Անկարելի է բուժել մի որ և է անդամ առանց աչքի առնելու ամբողջ օրգանիզմի դրութիւնը: Երիտասարդութիւնը, շրջապատող հասարակութեան հետ միասին, մի ժամանակի ու միատեսակ պայմանների արդիւնք են, ուստի և չէ կարելի նրանց բաժանել և առանձին ուսումնասիրութեան առարկայ դարձնել, որպէս և անկարելի է նրանց չափել ժամանակին ու պայմաններին անհամապատասխան չափով: Հակառակ դէպքում դատողութիւնը կը լինի ծայրահեղ և միակողմանի, ապա ուրեմն և ապարդիւն:

Այդ տեսակ դատողութեան մի նմուշ է ներկայացնում պ. Տառեանի «Մոսկվայի հայ ուսանողութիւն» վերնագրով յօդուածը (տես «Մշակ» № 21):

հետ գնացողին երկու վազող որբերի վրա ցոյց տալով, օ՛ֆ, հոգիս մղկտաց, կրակ մաղվեց գլխիս, կրակ... ինչպէս են դողում, Աստուած իմ, ախր այս ցրտին ո՞ւր էին դուրս գալիս իրանց բնից... Եւ նա ի սրտէ ցանկացաւ, որ այդ որբերն այսօր գոնէ դուրս եկած չը լինէին կամ գոնէ ինքը չը տեսնէր նրանց դողդողալիս. հանաք չէ, մարդու հացը հարամ եղաւ...—Եթէ ճաշին միտս ընկնեն, դժւարութեամբ կը ճաշեմ, մտածեց նա և դէմքը կնճռեց:

Խօսակիցը հասկացաւ ընկերոջ խղճին հասած վիրաւորանքը և կամեցաւ նրան դուրս հանել այդ անախորժ վիճակից:

—Է՛հ, իզուր ես այդքան անհանգիստ լինում նրանց մասին, բարեկամ, նրանք սովոր են, կը տանեն. այ այլ բան է, Աստուած չանի, եթէ իմ և քո երեխաներին մի այդպիսի բան պատահի. գիտես, իմ Օսիկին, որ եօրղանով էլ հիմա դուրս հանես՝ տեղն ու տեղը կը սառի, հաւատա կը սառի. սրանց բանն ուրիշ է, սրանք կը տանեն...

Փաստաբանութիւնը խելացի էր, պարարտ մարմինն ու խօսակիցն անցան...

Իսկ որբերը... նրանք շարունակեցին առաջ գնալ փողոցով և ամենևին չէին էլ զարմանում, որ իրանք այս անտանելի ցրտին փողոցումն են, մինչդեռ իրանց հասակակից ոչ մի ուրիշ երեխայ չէ երևում. նրանք մի քան միայն գիտէին, որ թէև սաստիկ ցուրտ է, թէև իրանք էլ մերկ են, ոտաբոբիկ, գլխաբաց դողդողում են, բայց և այնպէս պէտք է գնեն ընկնեն, որ հաց ճարեն, շատ են սոված, երէկ ճաշից սկսած բան չեն կերել...

—Վա՛խ, Գա՛լօ, էս իմալ ցուրտ ա եաման, ասաց փոքրիկը իր կծկված, անզգայացած մատները կապտած շրթունքներին մօտեցնելով և ոտները խշխշացող ձիւնի վրա վերև ներքև անելով:

—Խա՛, Մրտօ, շատ ցուրտ ա, մամու մարդու ջիգեար կուտայ, շուտ արի:

—Ախր փագեախը (գոմ) տաք էր, շարունակեց փոքրիկը լացակամած, արցունքների խըղճուկ կաթիլները կախվեցին արտևանունքներից, բայց առանց ընկնելու սառան:

—Տաք էր, ապա որ անօթի ենք, ինչ էնինք...

Փոքրիկը լռեց, կծեց շրթունքները, փչեց մատներին քու, քու, քու...

Ահա նրանք կանգ առան մի մեծ դարպասի առաջ, որ բացված էր: Բակի ներսում սաստիկ ցրտից կծկված քնած էր մի մեծ գամփռ. նա չէր նկատում մանուկներին, որոնք վախվխելով, ձեռք ձեռքի տուած, անվստահ քայլերով ներս մտան բակը և մի փոքր առաջ գնալով տեսան ահաւոր շանը: Մեծը կանգ առաւ, չը համարձակվելով աւելի առաջ գնալ:

—Մրտօ, շունը՛... կը կծի, դառնանք:

—Ախր անօթի եմ, կը մսիմ, էլ դոր էրթանք, մրմնջաց փոքրիկը. էս տան ճաշի, փշուր ըմ խաց ուզենք, էլ ման վազենք փագեախ, ցուրտ ա փէտցանք...

Նրանք մի փոքր էլ առաջացան, յուսալով անձայն, աննշուկ անցնել շան մօտից և տանը հասնել: Բայց ձիւնի ճռճռոցը զարթեցրեց շանը, նա գլուխը բարձրացնելով տեսաւ երկու գզգզված մանուկներին, մի կատաղի ոստիւն գործեց և վրաները յարձակվեց: Վտանգն զգալով՝ խեղճ մանուկները ճչացին, իրար գրկեցին և վայրկենապէս նստեցին ձիւնի վրա: Այսպէս են պաշտպանվում շների յարձակումից մուրացիկ մանուկներն ու կանայք: Ասես իրանց յաղթահարված ցոյց տալով՝ այդ թոյլ արարածներն ուզում են գազանի սրտում գութ զարթեցնել: Եւ արդարև, շունը կանգ առաւ, կենդանու կատաղութիւնը զսպվեց որբերի անպաշտպանութեան առաջ. նա մի փոքր հեռու պառկեց, գլուխը թաթերի վրա դրած, ասես, հսկելով երկու թշուառների վրա, որ չը լինի թէ վերկենան փախչեն: Սրտաճմլիկ, արտասուելի տեսարան էր. երկու ոտաբոբիկ, գլխաբաց, ցնցոտիների մէջ դողդողացող մանուկներ, կապտած շրթունքներով, ուռած ձեռներով իրար կպած, կծկվել նստել էին ձիւնի վրա և լալիս էին. եղեամի թերթիկները խաղում էին ցուրտ օդի մէջ և պտտվելով թափվում էին նրանց գզգզված մազերի վրա: Կատաղած շունը նստել էր նրանց կողքին մռմռալով, կարծես սպասում էր, որ թշուառները վերկենան թէ չէ, վրա պրծնի, կտոր կտոր անի: Բակում ոչ ոք չը կար: Մանուկները շարունակում էին յուսահատ լալ ու ճչալ. սարսափած աչքերով նրանք նայում էին մէկ շանը, մէկ էլ տան դրանը, այնտեղից օգնութեան սպասելով: Ահա վերջապէս տան դուռը ճռռալով բացվեց և շէմքի վրա երևաց մի կին:

«Փշուր-ըմ խաց», պոռացին մանուկները միասին դողդոջուն ձայնով:

—Աներեւս լակոտներ, ասում էի սրանք կը լինեն, մրթմրթաց նա և ներս մտնելով բերեց մի կտոր հաց, տուեց սարսափած մանուկներին, իսկ ինքը յետ դարձաւ:

Մանուկները խլեցին հացի պատառը և մինչ պատրաստվում էին շտապով դուրս թռչել դռնից, շունը վեր թռաւ նրանց յետևից, վրա պրծաւ, փոքրիկ որբի ոտքից բռնեց, քաշեց կատաղի հափշտակով: Սարսափած մանուկը ճչաց և երեսի վրա ընկաւ հացը ձեռքին, մինչդեռ մեծը շշկլված՝ չը գիտենալով օգնութեան վազել, թէ փախչել, կանգնած մնաց ու լաց էր լինում: Տանտիկինը վազեց, հալածեց կատաղած շանը և երբ ձեռքից բռնելով վերկացրեց որբիկին, երեխան ծանր տնքաց. գազանի սուր ժանիքները պատռել էին նրա փոքրիկ ոտքը, կաթկաթ արիւնը ծորում էր վէրքից և թափվում ձիւնի վրա: Երեխան ձեռք տուեց ոտքին, ձեռքը ներկվեց արիւնով, նա զարհուրած յետ քաշեց ձեռքը, նայեց ափին, նայեց վիրաւոր ոտքին և էլ աւելի բարձր ձայնով լալ սկսեց: Այնու ամենայնիւ նա կռացաւ, վերցրեց հացի պատառը, և կաղալով ու տնքալով հետևեց իր եղբօրը: Արիւնը շարունակում էր կաթել նրա ոտքից և երկուսով էլ լալիս էին, տեսնելով կարմիր կաթիլները...: Բայց և այնպէս քաղցած, դողդողացող մանուկները կիսեցին հացի արիւնոտ պատառը և մի մի կտոր կրծելով՝ առաջ գնացին:

Դեռ երբէք հացի մի պատառն այնքան թանգ չէր գնվել...

Ա. Ահարոնեան

Նախ մի ընդհանուր նկատողութիւն։ Պ. Տատեան, ինչպէս ասում է ռուսը, началъ за здравіе, кончилъ за упокой... Պարոնը յօդուածի սկզբում ասում է, որ Մօսկվայի հայ ուսանողութիւնը սխալված է, կրիտիկական աչքով է նայում իր վրա և այդ համարում է «առհասարակ չեայ մտաւոր և բարոյական առաջադիմութեան», սակայն չը նայած այդ ուրախալի երևոյթին, պարոնին, այնու ամենայնիւ, «երևում է մեր ապագան մռայլ»․ Նա իր յոյսը կտրում է ներկայ ուսանողութիւնից՝ «հազիւ թէ նա կարողանայ, ասում է պարոնը, մտցնել կեանքի մէջ մի թարմ հոսանք, կենդանի գործունէութիւն», ուստի և պ. Տատեան վճռում է սպասել «լաւագոյն օրերի», որ պիտի բերի յաջորդ սերունդը... ցանկանում ենք համբերութիւն...

Սակայն անցնենք յօդուածի էական մասին։ Պ. Տատեան բարձում է Մօսկվայի հայ ուսանողութեան վրա նոյն մեղադրանքները, ինչ որ բարձում են նրա համախոհները առհասարակ երիտասարդութեան վրա՝ «նա հեռու է իր կոչման համապատասխանող բարձրութեան վրա կանգնած լինելուց, քիչ է զբաղված լուրջ աշխատանքով, նա անտարբեր է, նրա մէջ բացակայում է հասարակական գործունէութեան ձգտումը, գաղափարներով ոգևորվելու ընդունակութիւնը» և այլ շատ պակասութիւններ։

Սակայն ինչու, պատճառն ինչ է. դժբաղդաբար, պարոնը չէ բացատրում՝ դա «ընդհանուրի կարծիքն է...»։ Ենթադրենք մենք ևս մի րոպէ, որ այդ «ընդհանուրի կարծիքը» մի մաքմնացած ճշմարտութիւն է. սակայն, հարցնում ենք, ո՞վ է մեղաւոր։ Մի՞թէ նոյն ինքը ուսանողութիւնը, և այն էլ հայ ուսանողութիւնը, որ զուրկ լինելով որ և է ընտանեկան ու միջնակարգ ատողջ դաստիարակութիւնից, ընկնում է հեռու, օտար երկիրներ, և չը նայած կեանքի բոլոր դժուարութիւններին ու դայթակղութիւններին՝ ինքը, միայն ինքը, սեփական ոյժերով բացում է իր փշոտ ճանապարհը... Եւ երբ,—ներկայ կեանքի աննպաստ հանգամանքներում, մի ժամանակ, երբ ամեն մի առողջ միտք, դատողութիւն, ձգտումն՝ հանդիպելով հաղարաւոր արգելքների, խորտակվում, փոչխանում է... խլել հայ ուսանողութիւնից, օրինակ, «գաղափարով ոգևորվելու ընդունակութիւնը», նշանակում է, ամենապակասը, անարդար լինել։ Զօկ բան է, եթէ նրա ոգևորութիւնը շատ յաճախ դեռ չը վառված հանգչում է, որ նրա գաղափարական ձգտումները կեանքի առաջին հարուածից օդն են ցնդում,— այդտեղ հարցը պարզ է. երկու պատասխան չէ կարող լինել։

Պ. յօդուածագիրը այսպէս թէ այնպէս համոզված լինելով, որ մեր ներկայ ուսանողութիւնը զուրկ է առաջադիմելու ընդունակութիւնից, կայացնում է իր խիստ ու անպայման դատավճիռը, բաժանելով ուսանողութիւնը հասարակութիւնից։ «Մեր ուսանողութիւնը՝ կարծես չէ ուզում ըմբռնել դէպի իր հասարակութիւնը ունեցած պարտաւորութիւնները։ Եւ քանի որ այդ այդպէս է (sic!) նա պէտք է ձեռք վերցնի իրան ազգի յոյսը համարելուց (?), հասարակութեան խնամքը վայելելու յաւակնութիւնից (!), և հասարակութիւնը կատարեալ իրաւունք ունի արհամարհանքով վերաբերվելու դէպի նա, անտես առնելով նրա նիւթական նեղութիւնները և զրկանքները. տարրական արդարութիւնն է պահանջում այդ»։ Ուրախ լերուք, հայ հարուստներ։ Դուք այսուհետև կարող էք հանգիստ խղճով ձեր լումաները փախանակ ուսանողական դանձարանը գցելու, ձեր գրպանում թողնել... Զարմանալի է։ Մի՞թէ պ. Տատեանը յիրաւի կարծում է, որ մեր ուսանողութիւնը իր ամբողջութեամբ այնքան ընկած է հոգեպէս ու այլանդակված, որ անարժան է հասարակութեան... նիւթական օգնութիւնը անգամ վայելելու... Մի՞թէ ներկայ հայ ուսանողութիւնը այնքան այլասերված է և կազմում է մի «եսամոլ կարիէրիստների, անտարբեր կօսմօպօլիտների» կուտակ, որ պիտի զրկվի իր raison d'être-ից, որ ասել է թէ դեռ կենդանի պիտի թաղվի... Սա արդէն մի չափազանցութիւն, ծայրայեղութիւն չէ, այլ մի մահացու անդամահատութիւն (операція), որ փորձում է անել պ. Տատեանը հայ հասարակութեան և երիտասարդութեան վրա..։ Սակայն յուսով ենք, անաջող։

Այո, դժուարին է հասարակական երևոյթների քննադատութիւնը. այնքան դիւրին չէ, ինչպէս թւում է առաջին անգամից։ Կեանքի երևոյթները չափազանց բարդ են ու ծանրակշիռ, և չէ կարելի հեշտութեամբ չուտափոյթ ու անպայման եզրափակութիւններ անել։ Ամեն մի հասարակական երևոյթ պահանջում է երկար ու մանրակրկիտ ուսումնասիրութիւն։ Իսկ այդ ուսումնասիրութեան ժամանակ գլխաւորն է չը մոռանալ, որ ամեն մի մասնաւոր երևոյթի լուսաբանող ֆակտորը էպօխան է իրան յատուկ պայմաններով։ Իզուր չէ ասում լատինական առածը՝ Tempora mutantur et nos mutamur...

Յ. Թաղէոսեանց

ԳԱՂԹԱԿԱՆՆԵՐԻ ՕԳՏԻՆ

Յօգուտ Թիւրքահայ գաղթականների մինչև մարտի 1-ը ստացանք, կովկասեան կառավարչապետին ուղարկելու համար, հետևեալ նուէրները.

1) Քերքից, Խ. Յովհաննիսեանի, Ս. Մէլիք-Քարամեանի և Յ. Մէլիք-Ղարագեօզեանի միջոցով, հանգանակած, 128 րուբլի։ Նուիրատուներն են՝

Ա. Ղազարեանց 12 ր., Ի. Ղազիեանց 10 ր., Փ. Մէլիք-Քարամեանց, Ս. Մէլիք-Քարամեանց, Խ. Յովհաննէսեանց, Յ. Մէլիք-Ղարագեօզեանց, Ա. Աւագեանց, Ն. Անանեանց, եղբ. Բախտաձէ, եղբ. Գէորգեանցներ հինգական րուբլի. Ա. Գրիգորեանց 4 ր., Յ. Յովհաննէսեանց, Ա. Բալայեանց, Ա. Ներսէսեանց, Բէլուդջիեանցներ, Մ. Էֆէնդիեվ, տիկին Մ. Տէր-Սարգսեանց, եղբ. Մընացականեանց՝ երեքական րուբլի. Բ. Արգումանեանց, Յ. Գէորգեանց, Մ. Յուլուկիձէ, Ի. Տէր-Սարգսեանց, Դ. Խաչատրեանց, Ի. Ալիեվ, Յ. Թումասեանց, Բ. Կոստանդեանց՝ երկու-երկու րուբլի. Մ. Յովհաննէսեանց, Ա. Յովսէփեանց, Խ. Յովհաննէսեանց, եղբ. Մէլիք-Հախնազարեանց, Զ. Բարխուդարեանց, Կ. Տէր-Աբրահամեանց, Ե. Տէր-Աւագեանց, Ա. Սաղաթէլեանց, Գ. Մամաջանեանց, Բ. Մէլիք-Օհանջանեանց, տիկին Ա. Մէլիք-Օհանջանեանց, Բ. Բէլուդջիեանց, Խ. Մովսէսեանց, տիկին Յ. Մովսէսեանց, Ս. Գասպարեանց, Ա. Ստեփանեանց, Հ. Մէլիք-Բէկով, Գ. Աւագով, Բ. Ղուկասեանց, Պ. Վերդիեանց, Ե. Բօստելի (իտալացի), Ա. Մեջիդլով, Տ. Մովսէսեանց, Գ. Տէր-Աստուածատուրեանց, Դ. Բախտաձէ՝ մի մի րուբլի. Փ. Յարութիւնեանց, Ավանէս 50 ական կոպ.։ Գումարն է 129 րուբլի (մի րուբլի պոստի ծախս։)

2) Գերմանիայից, մի ուսանողից՝ 10 մարկ։

3) Թիֆլիսից, Գէորգ Տէր-Յովսէփեանի միջոցով, Միջին փողոցում հանգանակած, 29 րուբ.։

4) Բարֆրուշից (Պարսկաստանից) Ստեփան Գասպարեանի միջոցով, հանգանակված, 485 րուբլի։ Նիրատուներն են՝

Սարգիս Բալդեանց 100 ր., Եղբարք Փանեանց 57 ր., Ոմն 50 ր., Եղբարք Մուրադ Գաբրիէլ Դաւթեանց 13 ր., Աւետիս Ազատեանց 3 ր., Ալէքսանդր և Յովսէփ Մէլիք-Աբրահամեան 10 ր., Եղբարք Թումանեանց 50 ր., Կ. Մաղաքիա Բէգլարեանց 5 ր., Քեաղում Բէգից 65 ր., Յովնան Շահնազարեանց 10 ր., Մովսէս Մուսայէլեանց 27 ր. 60 կ., Մարտիրոս Տէր-Միքայէլեանց 10 ր., Արիստակէս Մէլիք-Յովսէփեանց 10 ր., Յակովբ Սափարեանց 15 ր., Մուշեղ Բէգլարեանց 6 ր., Արշակ Փանեանց 10 ր., Մկրտիչ Վանեանց 4 ր., Խաչատուր Գէորգեանց 6 ր., Մըկրտիչ Կիրակոսեանց 5 ր., Ստեփան Գասպարեանց 28 ր. 40 կ.։ Գումարն է 485 րուբլի։

5) Բէլիյ-Կլիւչից, Ի. Տ. Գրիգորեանցի և Գ. Բայրամեանցի միջոցով 27 ր. 83 կոպէկ, հետևեալ նամակով.

«Փետրվարի 20ին սիրողների մասնակցութեամբ մի ներկայացում տրվեց յօգուտ գաղթականների, որից գոյացաւ 30 ր. 10 կ.։ Նոյն նպատակով նուիրեց Զաքարիա Ումրիկեանց 3 ր. և այստեղի պօլիցիմէյստերը 1 ր. ընդամենը 34 ր. 10 կ. ծախս եղաւ 6 ր. 27 կ.։ Զուտ արդիւնք մնաց 27 ր. 83 կ., որ և ուղարկում ենք ձեր խմբագրութեանը։

6) Ալէքսանդրօպօլից, կոյր-երգիչ Համբարձում Ազամեանցի միջոցով, կոյր երգիչներից հանգանակած, 33 րուբլի։ Նուիրատուները՝

Համբարձում Աթամեան 6 ր., Գարեգին Մըկրտչեան 4 ր., Անտօն Անտօնեանց 4 ր., Երւանդ Չիլինկարեան 3 ր., Սարգիս Սարօեան 3 ր., Խաչատուր Մարգարեան 1 ր., Գէորգ Սիմօնեանց 1 ր, Սմբատ Եկանեանց 1 ր., Մուշեղ Մելքոնեան 4 ր., Սամսոն Մանուկեան 2 ր., Կոստանդին Մինասեան 1 ր., Վահան Մելքոնեան 1 ր., Թաղէոս Գէորգեան 2 ր.։ (Վերջին հինգը կոյրեր չեն)։ Գումարը 33 րուբլի։

7) Ախալխայից, մի ուսերչից՝ 3 րուբլի։

8) Եկատերինօդարից, ուսուցիչ Արշակ Տէր-Խաչատրեանցի միջոցով, հանգանակված 26 րուբլի։ Նուիրատուներն են.

Նարիմանեան 5 ր., Խարազիլեան 5 ր., Առուշանեան 5 ր., Զանփոլադեան 2 ր. 50 կ., №№ 5 ր., Սաղաթելեան 1 ր., Կ. Խարագոզլեան 1 ր., Մ. Խարագոզլեան 1 ր., Տէր-Մինասեան 50 կ.։ Ընդամենը 26 րուբլի։

Այսօր այդ գումարը՝ 731 րուբլի 83 կոպէկ և 10 մարկ ուղարկեցինք Թիֆլիս ոստիկանապետին, կովկասեան կառավարչապետին հասցնելու համար։

Ուրեմն մինչև այժմ ստացել ենք 5065 ր. 97 կ., 105 ֆրանկ, 10 մարկ, 5 լիրա։

ՆԱՄԱԿ ԱՍՏՐԱԽԱՆԻՑ

Աստրախան, մարտի 1-ին

Փետրվարի 1-ին տեղի ունեցած հոգաբարձական ընտրութիւնները մեծ աղմուկ հանեցին քաղաքում։ Հասկացող չը հասկացող՝ բերան սերտած՝ հէնց մի բան էր կրկնում. «Ժողովը անկանոն է» և բանը մինչև անգամ այնտեղ հասաւ, որ մի քանի անձինք բողոքեցին ժողովի անկանօնութեան դէմ։ Արիստակէս արքեպիսկոպոս Սեդրակեան, որ միշտ յարգել է ժողովրդի իրաւունքը, այս անգամ ևս անտես չանելով ծխականներից մի քանիսը բողոքը, չէզեալ ընտրութիւնները բեկված համարեց և նոր ընտրութիւն նշանակեց փետրվարի 27-ին։

Բողոքի գլխաւոր ղեկավարների ցաւը այնքան անկանօնութիւնները չէին, որքան այն, որ ընտրվել էին իրանց ոչ-հաճելի մարդիկ։ Իսկապէս ասած՝ այստեղ կռիւը հոգաբարձական հին ռեժիմի և նոր ընտրվածների մէջն էր, մանաւանդ որ մէջտեղ տեղացիների և օտարականների խնդիր կար։ Չը գիտենք ինչու, ո՞ր առաւելութիւնների համար տեղացի հայերը իրանց մասին մեծ կարծիք ունեն, օլիմպիական բարձրութիւնից են նայում օտարական հայերի վրա և խօսելիս՝ իրանց քաղաքակրթված, «եւրօպացի» են համարում, արհամարհանքով են վերաբերվում դէպի օտարական հայերը, զանազան ածականներ դրոշմելով վերջինների ճակատին։ Բայց մոռանում են, որ այդ օտարական հայերը տասնեակ տարիներով ապրում են Աստրախանում, աստրախանցի հայերի հետ հաւասարապէս, գուցէ և շատ աւելի, կատարում են իրանց հասարակական և ծխական պարտականութիւնները և իրանց անհատական զգացմունքներով աւելի բարձր են, քան մեր հանդերձով «եւրօպացի» և գլխով ասիացի աստրախանահայերից շատերը։ Ահա այդ տեսակ դրութիւնը առաջ բերեց պատուի խնդիր և մի լարված գործունէութիւն։ Երկու հակառակ կողմեր ամենայն ոյժով նախապատրաստվում էին, իրանց թեկնածուների համար ագիտացիա էին անում, տասնեակներով խնդիրներ էին ուղղում Արիստակէս սրբազանին ձայնի իրաւունք ստանալու. մի խօսքով՝ մի անսովոր հետաքրքրութիւն էր առաջացել մեր անզգայ, անտարբեր հասարակութեան սարին խաւերում անգամ։ Վերջապէս՝ փետրվարի 27-ն հասաւ։ Օրիորդական դպրոցի մեծ դահլիճը լցված էր մինչև օրս չը տեսնված բազմութեամբ. ժողովականների թիւը հասնում էր մօտ 200-ի։ Երաղ համարել թէ՞ հրաշք, քանի որ մեր ծխական ժողովները այցելում էին սովորաբար մինչև 30 մարդ, նոյն 30 անձը 5—10 րոպէում որոշում էին ամենակենսական ծանր հարցեր անգամ և շտապով ցրվում էին, ճանապարհին անգամ իրանց որոշումները մոռանալով. շնորհիւ մեքենայօրէն և անտարբեր գործունէութեան։

Ժողովին նախագահում էր Արիստակէս սրբազանը, որ և բանալով ժողովը, պարզաբանեց անցեալ ժողովը բեկանելու պատճառները. ապա անկանօնութիւնների առաջ առնելու համար առաջարկեց նախ՝ քուէարկել այնպիսիներին, որոնց հաճութիւնը նախապէս ստացված է և երկրորդ՝ ժողովականները առանց արձանագրութիւնը ստորագրելու չը ցրվեն։ Նա, ով բողոք կունենայ ժողովի որոշումների դէմ, թող խօսի յայտնի, որպէս զի ժողովից դուրս գործելով, նորանոր դժուարութիւններ չառաջանան և գործի ընթացքը չը դանդաղի։ Այնուհետև թերթիկներով ստացած ձայների առաւելութեամբ քուէարկվեցան 9 անձ։ Հետևանքը եղաւ այն, որ օտարականների կուսակցութիւնը կատարեալ յաղթանակ տարաւ։ Դրանց, բացառութեամբ մէկի, աջողվեց անցկացնել իրանց բոլոր թեկնածուներին։ Ընտրվեցան ձայների առաւելութեամբ—բժ. Թ. Ֆարմանեանց 140 ձայնով, Յով. Սարգսեանց 132 ձայնով, Գէորգ Լիանօզեանց 121 ձայնով, Կարապետ Ալաճալեանց 118 ձայնով, բժ. Մարգար Առստամեանց 97 ձայնով և Յովակիմ Փարեմուզեանց 92 ձայնով։ Ընտրութիւնը ցանկացածից աւելի աջող էր։ Նախկին հոգաբարձութիւնը կատարեալ պարտութիւն կրեց. դրանցից միայն Կարապետ Սոբոլեանց 82 ձայնով անձնափոխանորդ ընտրվեց, իսկ Մ. Գոստինցեանց հրաժարվեց քուէարկվելուց, Ս. Թէլէթեանը մի ձայն ստացաւ և բժ. Ս. Պապօվեանց չընտրվեց։

Այս ընտրութիւնը մի փառաւոր դաս տուեց աստրախանցիներին՝ որ տեղայիններից արհամարհված օտարականները մի պատկառելի ոյժ են կազմում Աստրախանում, որի հետ կարելի չէ խաղալ և որին արհամարհողները իրանց արժանի պատիժը ստանում են։ Սակայն այդ դէպքը, ցանկալի է, որ չինական պատ չը քաշէր երկու կողմերի մէջ, այլ կատարված տեսնէինք ներկայ փիլիսոփաներից մէկի նշանաբանը— «Զօկ-ջօկ գնացէք, միասին գործէք»։

***

ՆԱՄԱԿ ԷՋՄԻԱԾՆԻՑ

մարտի 4-ին

«Սովորութիւն է մեծի պահոց առաջխարութեան օրերում ժողովրդեան քարոզել, չեմ հասկնար ինչու»։ Այսպէս սկսեց Վեհափառ կաթողիկոսը իր քարոզը կիրակի երեկոյեան ժամերգութիւնից յետոյ, և ապա Եսայի մարգարէութիւնից բնաբան վերցնելով, խօսեց փարիսեցութեան մասին։ Ո՛րքան զուգադիպութիւն և յարմար մեր ժամանակակից կեանքին, մանաւանդ յարմար մեզ մօտ եղած հոգևորականների համար։

Փարիսեցութիւն, այս բառը շատ անգամ ենք լսել ու գործածել, շատերի ճակատին ենք դրոշմել այդ տիտղոսը, բայց ոչ մի անգամ այնպէս չէր ազդել մեզ վրա և չէր զբաղեցրել մեզ, որքան այս անգամ, երբ առաջներս կանգնած խօսում էր Հոգևոր Պետը, իր շուրջն ունենալով բազմաթիւ փարիսեցիներ...

Փարիսեցութիւն չէ՞ քարոզելու գնալ միայն մեծ պասին. մի՞թէ այդ օրերն է մարդու հոգին միտը գալիս, մի՞թէ միայն այդ վեց շաբաթն է նիւթ տալիս խօսելու։ Ո՛չ, նիւթը կայ ամեն օր ու ժամ, բայց փարիսեցիները այս վեց կիրակիները կատարում են ակամայից մի ծանր պաշտօն—հոգեպէս մխիթարել ապաշխարող ժողովուրդը, որ բազմաթիւ շաբաթներ ու ամիսներ սպասում է մի կենդանի խօսք լսելու։ Սակայն փարիսեցիների այդ տեսակ ակամայ քարոզները, որ բուռն զգացմունքների արդիւնք չեն, այլ «զակազով» թխված են, ժողովուրդ մխիթարել, նրանց վէրքերն ամոքել չեն կարող։ Ե՛հ, լաւ է քիչ, քան ոչինչ. տեսնենք յաջորդ կիրակիները ով ինչ կը խօսի. մենք յոյս ունենք բեմի վրա տեսնել քարոզիչներ, որոնց խօսքի ու գործի մէջ առնչութիւն չը լինի. այդ մենք կաշխատենք հաստատել, երբ բոլոր քարոզիչներին կը լսենք։

Կարծեմ Վեհափառը պատուիրել է հերթով թէ մայր տաճարում և թէ Վաղարշապատի եկեղեցում կիրակի օրերը քարոզ խօսել. շատ գեղեցիկ. ապա ընդարձակ դաւառները որ մընում են թափուր, մի՞թէ նրանք կարօտ չեն կենդանի խօսքի։ Բայց ո՞ւմ յանձնի Վեհափառը գաւառի քարոզչութիւնը. այն տգէտ քահանաներին, որոնք խմբերով ձեռնադրվել ու ձեռնադրվում են, թէ՞ դրանցից ոչ պակաս վարդապետներին, որոնք ծանրացել են վանքի վրա. իսկ թղթի աստուածաբանները լայեղ չեն անիմանել յետ ընկած գիւղի խարխուլ եկեղեցին, ուր ոչ մի պայմանով չեն հասկանայ տեղացի կիսակիրթ մարդիկ այն բարձր գաղափարը, որը սովորելու համար աստուածաբանները ձիգ տարիներ են գործ դրել և դեռ չեն կարողացել հասկանալ։ Դրանց պէտք է ինտելիգէնտ և արդէն ամեն ինչ իմացող ունկնդիրներ։

X

ՆԱՄԱԿ ՎԵՐԻՆ-ԱԳՈՒԼԻՍԻՑ

փետրվարի 27-ին.

Գաղթականների օգնութեան գործում ագուլեցիների ցոյց տուած եռանդը մեր սպասածից աւելի լաւ հետևանք ունեցաւ, ուստի և մեզ համար հաճելի է նորից շեշտել դրա վրա։ Այստեղից ժողովվել և ուղարկվել է 491 կտոր շոր, ամանեղեններ և ի միջի այլոց, մի քանի անկողին։ Այդ բոլորի համար մեծ մասամբ պար-

տական ենք տ. տ. Հեղինէ Գէորգեանցի, Մանուշակ Ցակոբեանցի և Աննման Արասխանեանցի եռանդուն ջանքերին, որոնք ոչ միայն դանէ դուռն ընկած ժողովում էին նուէրներ, այլ և նոր շորերը իրանք էին ձևում և կարում, և կամ խնդրում էին այս կամ այն ծանօթ տիկիններին և օրիորդներին օգնել իրանց այդ գործում։ Վերջիններս էլ նկատելով այդ տիկինների եռանդուն վերաբերմունքը դէպի մի այդպիսի համակրելի գործ, ինչպիսին է թշուառներին օգնելը, իրանց պատրաստութիւնն էին յայտնում ձրի կարել իրանց յանձնված շորերը։ Գանձեցան և այնպիսիները, որոնք հէնց իրանք էին ինքնաբերաբար դիմում տիկիններին, առաջարկելով իրանց ծառայութիւնը։ Մեր տիկինների համակրելի գործը արձագանք գտաւ և տեղացի, բայց պանդուխտ քոյրերի սրտում։ Նրանցից մէկը, այն է տիկին Սօֆիա Փանեանցը, լսելով ագուլեցիների վերաբերմունքը, չտալել էր Ռիգայից հեռագրով խնդրել վերոյիշեալ տիկիններին իր ծախքով 30 րուբլու շոր կարել և ուղարկել գաղթականներին։ Բացի յիշատակած իրերից, պ. Աղէքսանդրը Տէր-Մկրտչեանցն էլ, ժողովելով իր մի քանի բարեկամների շրջանում մօտ 150 կտոր նոր և հին շորեր, ուղարկել է Երևանի Բարեգործական ընկերութեան ճիւղին։ Մեր հասարակական մռայլ կեանքում, կրկնում ենք, այդ երևոյթները միանգամայն մխիթարական են, նոյն իսկ եզակի։

Ա. Գ.

ՆԱՄԱԿ ԾԱՂԿԱՁՈՐԻՑ

—

Մարտի 8-ին

Ժանտախտի պատճառով, կառավարչական հրամանագրի զօրութեամբ՝ Ծաղկաձորի շրջանի իւրաքանչիւր գիւղում արդէն առողջապահական խմբեր են կազմւել՝ 2—3 հոգուց բաղկացած, որոնք պէտք է հսկեն գիւղերի մաքրութեան և ջրերի գործածութեան վրա։ Բացի դրանից բոլոր գիւղերում և աւաններում վարձվել են նաև ժամանակաւոր հիւանդանոցներ (բարակներ)՝ քանի մի մահճակալներով։ Մինչդեռ կառավարութիւնը ամեն կողմից միջոցներ է ձեռք առնում պատրաստել ազգաբնակութիւնը աւերիչ հիւանդութիւնների տարածմանը դէմ դնելու համար, մեր գիւղական ժողովուրդը մատը մատին չէ տալիս գոնէ իր դրան առաջի անմաքրութիւնները սրբելու կամ իր բագի «աղբ ու գիրիլը» մաքրելու... Նրան պէտք է հրաւիրել, ստիպել և նոյն իսկ տուգանքի ենթարկելու չափ սպառնալ, որպէս զի համաձայնվի կատարել այս և այն անհրաժեշտ պատուէրը, հետևի առողջապահական տարրական կանոններին։ Առողջապահական խմբերից կամ, ինչպէս ասում են, գիւղական այդ սանիտարներից սպասվում է եռանդուն գործունէութիւն, նպատակի բաւարար իրագործումն։

Այդ շրջանի մի քանի գիւղերում տեղացիներից շատերը արդէն սկսել են ուտելու հաց գընել. նրանցից մի որոշ դասակարգ մինչև անգամ սերմացու չունի՝ առաջիկայ ցանքսի համար։ Նոյն իսկ անցեալ տարվայ առատութիւնը չը կարողացաւ մասամբ ամոքել տեղական խեղճ ռաչպարների թշուառ վիճակը, և այդ պատճառով նրանք մնացին նոյնը, ինչ որ էին անցեալ 3—4 տարիներում,—աղքատ և օրական հացի կարօտ... Ցեսնենք ցանքսի և առատութեան առաջիկայ սեզօնում ինչպիսի պայմանների մէջ կը լինի նրանց խղճալի վիճակը։

Գ. Ս.

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

—

Թիֆլիս, մարտի 13-ին

Գաղթականների օգնութեան գործը դեռ ևս շարունակվում է. ամեն ոք աշխատում է՝ ըստ կարողութեան՝ օգնել այդ դժբաղդ հալածվածներին, չը հաշւելով ի հարկէ նրանց, որոնց երակների մէջ վաղուց արդէն սառած է արիւնը, և որոնց մէջ ոչ միայն ազգասիրական, այլ նոյն իսկ մարդասիրական զգացմունքը բացակայում է։ Բայց մի բան մեզ զարմանք պատճառեց. դա հայոց դերասանական խմբի անտարբերութիւնն է դէպի հայ գաղթականները, մանաւանդ որ նրանք իրանց ձեռքին օգնութեան ամենալաւ միջոցը ունեն, միջոց, որ իրանց գրպանից ոչ մի կօպէկ չէ պահանջում։ Վերջին ներկայացումը տալուց յետոյ, մենք կարծում էինք, որ դերասանները ինքնաբերաբար կորոշեն և մի ներկայացում ևս կը տան գաղթականների օգտին։ Բաւական սպասեցինք և համոզվեցինք, որ նրանք այդպիսի մտադրութիւն անգամ չեն ունեցել։ Դերասանները իրանց այս տարվան ստացածից երբէք դժգոհ չեն կարող լինել. Նրանցից իւրաքանչիւրը ստացել է ամսական 50-ից մինչև 100 ր., ի հարկէ հաշւելով բենեֆիսը։ Միթէ նրանց համար մեծ ծանրութիւն կը լինէր մի ներկայացում ևս յայտարարել՝ ոչ իրանց օգտին, այլ իրանց դժբաղդ ազգակիցների օգտին։ Սա մի այնպիսի անտարբերութիւն է, որը երբէք չէ կարելի ներել մեր դերասաններին։

Ալ. Մուրադբէգեան

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

«Մշակի» այս համարը բաղկացած է 6 երեսից։

—

Մենք ստացանք Պարիզից Հայր Շարմըտանի մի նոր բրօշիւրը «Le livre jaune et la question d'Orient» («Դեղին գիրքը և արևելեան հարցը»)։ Դա մի քննադատութիւն է, որ հեղինակը հրատարակել է «Revue diplomatique et Coloniale» հանդէսում և այժմ հրատարակել է առանձին բրօշիւրով։ Նրա նպատակն է ապացուցանել հետևեալ երկու տեսութիւնները. 1) Ֆրանսիացիները են և պէտք է մնան քրիստոնեաների պաշտպանները թիւրքերի դէմ, օսմանեան ամբողջ կայսրութեան դէմ. 2) Ֆրանսիացիները են և պէտք է մնան թիւրքերի և օսմանեան կայսրութեան պաշտպանները Եւրոպայի ինտրիգների դէմ։ Թէ որքան ճիշդ է հայր Շարմըտանի տեսութիւնը, այդ ուրիշ հարց է, բայց անկասկած է այն, որ Ֆրանսիան այժմ իրագործում է միայն մի տեսութիւն, այն է Թիւրքիան պաշտպանելու տեսութիւնը։

—

Լսում ենք, որ առաջիկայ ամառը մեր երկիրը պէտք է այցելեն բազմաթիւ մասնագէտներ՝ ուսումնասիրելու մեր երկրի բնական հարստութիւնները և գիւղատնտեսական դրութիւնը։

—

Լսում ենք, որ Թիֆլիսի հայոց Հրատարակչական ընկերութեան տարեկան ընդհանուր ժողովի նիստին, որ պէտք է կայանայ շաբաթ, մարտի 22-ին, բացի սովորական հաշւետւութիւնից, պէտք է ներկայացվի զեկուցում գրական մրցանակաբաշխութեան մասին։

—

Ներկայ 1897 թւի աշնան, այն է հոկտեմբերի 15—31-ին տեղի կունենայ Թիֆլիսում այգեգործական ցուցահանդէս, որ պէտք է ծանօթացնի Կովկասի այգեգործութեան ներկայ վիճակի հետ և զարթեցնի խնդիրներ նրա զարգացման համար։ Ցուցահանդէսի ղեկավարութիւնը իր վրա է վերցրել Թիֆլիսում նոր բացված Այգեգործական ընկերութիւնը։

—

Մենք արդէն յայտնել էինք, որ այս ամառ պէտք է Պետերբուրգում կայանայ միջազգային գեօլօգիական ժողով, որի անդամները պէտք է ճանապարհորդեն Ռուսաստանի զանազան մասերը և ի միջի այլոց Կովկասը և Անդրկովկասը։ Այժմ տեղեկանում ենք, որ ժողովին մասնակցել ցանկացողների թիւը հասել է արդէն 800-ի և ժողովին ներկայ կը լինեն ներկայացուցիչներ Հնդկաստանից, Եապօնիայից, Միացեալ Նահանգներից, հարաւային Ամերիկայից, Աւստրալիայից։ Օտարազգի գիտնականներին կը տրվեն ձրի երկաթուղային տոմսակներ, որոնք ույժ կունենան յուլիսի 10-ից մինչև հոկտեմբերի 5-ը։ Ժողովի նիստերը տեղի կունենան օգոստոս ամսին։ Որքան մեզ յայտնի է, այդ ժողովին պէտք է մասնակցի և պրօֆէսօր Անդրէաս Արծրունին։

—

ԴՈՒԲԱՅԻՑ մեր թղթակիցը գրում է. «Մեր քաղաքում կազմված սանիտարական խումբը մարտի 2-ին պտտեց տները և արձանագրութիւններ կազմեց։ Մեր եռանդոտ հաշտարար դատաւոր պ. Պրէնիցկի, ամսիս 6-ին չորս վըճիռ կայացրեց, տուգանքի ենթարկելով մի քանի անձանց.—200 ր. հրէայ Սամանդու Խլղանօղլուն, 100 ր. հայ վաճառական Բօղդանօվին, մի մազործի՝ 30 ր. և մի գրատապահ թաւրքի 50 ր.։ Երէկ էլ ուրիշ վճիռներ կայացան սանիտարական գործերի մասին։»

—

ԳԱՆՁԱԿԻՑ մեզ գրում են. «Մարտի 11-ին, դերասան պ. Օհանեանը, տ. Զաբէլի ու տեղական սիրողների մասնակցութեամբ, ներկայացրեց այստեղ Գուցկովի «Ուրիէլ Ակօստա» յայտնի ողբերգութիւնը։ Ակօստայի դերը կատարում էր պ. Օհանեանը, իսկ Յուդիթինը տ. Զաբէլ, որը սկզբից մինչև վերջը տարաւ այդ դերը չնորհալի կերպով. նրան ամենից շատ աջողվեց մահվան տեսարանը։ Գալով պ. Օհանեանին, համարձակ կարելի է ասել, որ նա Ակօստայի պատասխանատու դերը կատարեց բաւականին լաւ. շատերը չէին սպասում այդպիսի աջողութեան։ Մանաւանդ նա լաւ էր երդման տեսարանում, չորրորդ գործողութեան մէջ։ Նոր սկսող դերասանից, որը առաջին անգամն է այդպիսի մի դժուար դերում դուրս գալիս բեմ, աւելի պահանջել առ այժմ անկարելի է, իսկ պ. Օհանեան իր մտածված խաղով ապացուցեց, որ նա կը շարունակի աւելի ևս առաջադիմել։ Սիրողները վատ չէին. ներդաշնակութիւնը չը փչացրին։ Պ. Մելիք-Յովսէփեան՝ ծերունի ռաբունիի փոքրիկ դերը շատ լաւ կատարեց։ Սարք ու կարգի կողմից աւելին պահանջել անկարելի էր։ Այս անգամ չէ կարելի գովել գանձակցիներին, որոնք դուցէ մեծ պասի պատճառով մեղք են համարում թատրոն այցելելը. եթէ հասարակ դասին այդ ներելի է, ինտելիգենցիային ոչ մի կերպով չէ կարելի ներել. չը նայած էժանացրած գներին, թատրոնական դահլիճը կիսով չափ էր միայն լի և այդ՝ մի կլասիքական պիէսի ներկայացման ժամանակ։ Իսկ ցիրկը ամեն երեկոյ, ամեն օր ահագին եկամուտներ է տալիս։ Գանձակն առաջադիմում է, պէտք է խոստովանած...»

—

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐՕՊՕԼԻՑ. Բարեգործական ընկերութեան տեղական վարչութիւնը խնդրում է մեզ տպագրել. «Կովկասի հայոց Բարեգործական ընկերութեան Ալէքսանդրօպօլի տեղական ճիւղի պարահանդէսից, որ կայացաւ փետրվարի 18-ին քաղաքային ժողովարանի դահլիճում, գոյացաւ մուտք. 1) ծախված տոմսակներից 194 ր. և 2) բուֆէտից—612 ր., ընդամենը—806 ր., իսկ ծախս, թէ պարահանդէսի և թէ բուֆէտի եղաւ՝ 150 ր., որպիսին ամբողջապէս իր վրա ընդունեց վարչութեանս նախագահ Գ. Մ. Տէր-Պետրոսեանցը։ Հետևաբար վերոյիշեալ—806 ր. կազմում է պարահանդէսի զուտ արդիւնքը։ Սըրանով վարչութիւնս իր քաղցր պարտականութիւնն է համարում յայտնել իր անկեղծ շնորհակալութիւնը 153-րդ հետևակ զօրքի Բագուի գնդի բարձրապատիւ պ. գնդապետին, որ ձրիաբար տուեց գնդի երաժշտական խումբը. մեծ. պ. Գ. Տէր-Պետրոսեանին, որ իր վրա ընդունեց պարահանդէսի վերաբերեալ բոլոր ծախսերը, նաև յարգելի տ. տ. Ե. Լ. Գորգենիձէին, Ս. Ս. Բօրեյշին, տ. Միկլաշեվսկուն, Զ. Ա. Պետրոսեանին, օր. օր. Շ. Դրամբեանին, Վ. Վարդպատրիկեանին, Ե. Չեթողցեանին և պ. պ. Մ. Տիգրանեանին, իշխան Ցուլուկիձէին, Պ. Չիթողցեանին, Բ. Դրամբեանին, Կ. Խալաթեանին և Ա. Կարանեանին, որոնք ուրախութեամբ աջակցեցին պարահանդէսի աջողութեանը։»

—

ՍԱՐԻՂԱՄԻՇԻՑ մեզ գրում են. «Անցեալ անգամ հաղորդեցինք, որ սիրողների խումբը մտադիր է երկու ներկայացում տալ յօգուտ Հայաստանից գաղթած հայերի։ Առաջին ներկայացումը տեղի ունեցաւ փետրվարի 20-ին. խաղացին «Ոճրագործի ընտանիքը» դրաման և «Վարժապետ վօղըվիլը»։ Դերակատարները հանդիսականների կողմից վարձատրվեցին ծափահարութեամբ, մանաւանդ տիկին Պարունակեանցը։ Երկրորդ ներկայացումը պէտք է տան Զատկին։ Առաջին ներկայացումից զուտ արդիւնք մնաց 93 ր. 50 կօպէկ, որը յատկացրին յօգուտ բեմի (!!), որովհետև բեմը շատ աղքատ է։ Ձրադալոյցին «աւետիս» մանգալով հաւաքեցին 100 րուբլի, որը յատկացվեց գաղթականներին։ Վերջին միօրեայ ժողովրդագրութիւնից երևաց, որ Սարիղամիշում կան Հայաստանից գաղթած 50 ընտանիք, 219 հոգի երկու սեռից։»

—

ԱՐԴԱՆՈՒՉԻՑ մեզ գրում են. «Փետրվարի 10-ին սիրողների խումբը ներկայացրեց Մօլիերի «Ակամայ բժիշկ» և «Բանի ամուսնութիւն»։ Իսկ փետրվարի 21-ին տեղի ունեցաւ նոյն սիրողների մասնակցութեամբ երկրորդ ներկայացում. խաղացին Պարօնեանի «Բաղդասար Աղբար» կօմէդիան, որի առաջին և երկրորդ գործողութիւնները մեծ աջողութիւն ունեցան. անտրակտներում երգում էր ուսումնարանի երգեցիկ խումբը։ Խօսելով թատրոնի մասին, չենք կարող զանց առնել այն, որ Արդանուչի կանանց կամ օրիորդների մէջ սիրողներ չը կան, այնպէս որ կանանց դերերը ստիպված էին լինում կատարել երիտասարդները»։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՎԵՐՋԻՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Հեռագիրներ

Լօնդօն, 13 մարտի։ Մարտի 7-ին Թօքատում տեղի ունեցած կոտորածի ժամանակ սպանված են հարիւր հայեր։ 8 ժամ շարունակ քաղաքը աւերմունքի էր ենթարկված։ Գեսպանները հաւաքական դիմում արեցին Բ. Դրան եռանդուն կերպով պահանջելով, որպէս զի յանցաւորները կալանաւորվեն և պատժի ենթարկվեն։ Թօքատում ուղարկվում է քննիչ յանձնաժողով։

Կ. Պօլիս, 13 մարտի։ Թօքատի նահանգապետը, ժանդարմների տեղական գլխաւորը և ոստիկանական մի կօմիսար սկզբնական քննութեան ենթարկվեցին։

—

Կիեվի «Жизнь и Искусство» լրագիրը ի միջի այլոց ասում է. «Թիւրքիան պատերազմի պատրաստութիւն չունի։ Բաւական է մի յոյնական թնդանօթի ձայն մակեդոնական հողում, որպէս զի ամբողջ Բալկանեան թերակղզին Պրուտից մինչև Արտան և Սօֆիայից մինչև Ռոսեբիւրը մի ակնթարթում բռնկվի։ Եւրոպան բոլոր ույժով կաշխատէ մեկուսացնել այդ հրդեհը, որի մէջ գլխաւորապէս շահ կունենայ Աւստրօ-Ունգարիան, նմանապէս և Ռուսաստանը։ Փոքր-Ասիան նոյնպէս չի մնայ անգործ։ Չէ որ դեռ նոր Անգլօ-Հայկական կօմիտէտը յայտարարեց, որ գարնանը Հայաստանում կը վերսկսվի ապստամբութիւնը ամենաընդարձակ չրջանում, և որ այդ նպատակի համար ամեն ինչ պատրաստ է։ Այն ժամանակ մեծ պետութիւնները Կրետէն էլ կը մոռանան։ Այն ժամանակ Յունաստանը հնարաւորութիւն կունենայ առնել ոչ միայն Կրետէն, այլ դուցէ և էլի մի բան»։

—

Բիսմարկի օրգան «Hamburger Nachrichten» լրագիրը իրան յատուկ ցինիկական անզգուշութեամբ այն կարծիքն է յայտնում, որ պէտք է թիւրքերին յանձնել Կրետէ կղզու խաղաղացումը։ «Մենք չենք կարող հրաժարվել այն կարծիքից—ասում է լրագիրը—թէ աւելի կանոնաւոր և նպատակայարմար կը լինէր յանձնել թիւրքերին կղզու զսպումը այն պայմանով, որ մեծ պետութիւնները հսկեն և թիւրքերը (?) մտցնեն ինքնավարութիւն։ Չէ որ թիւրքերը դեռ կղզու օրինաւոր տէրերն են և ոչ մի հիմք չը կայ արգելել նրանց կատարել իրանց իրաւունքները և պարտաւորութիւնները՝ իրանց երկրում ապստամբութիւնը զսպելու համար։ Մենք չենք կարող հասկանալ, թէ ինչու այդ պաշտօնը պէտք է կատարեն եւրոպական պետութիւնների զօրքերը և զուր տեղը փչրեն իրանց առողջ ոսկրները կրետական անկարգութիւնների և թիւրքերի հետ պատերազմող յոյն աւազակների դէմ կռւելով։ Ամենից խոհեմը կը լինէր բաւականանալ ծովային միջոցներով և թոյլ տալ թիւրքերին ափ իջեցնել զինուորների հարկաւոր քանակութիւն և վերականգնել Կրետէում կարգը»։

ՆԱՄԱԿ ՖՐԱՆՍԻԱՅԻՑ

—

Պարիզ, մարտի 4/16-ին

Ինչպէս ծանուցած էի ձեզի, պ. Վահրամ Սմաճեան, քաջածանօթ հայ դաշնակահարը, Ջուիցեռիոյ մէջ ունեցած յաջողութիւնը վերջնապէս նուիրագործելու համար, փետրվարի 8-ին նուագահանդէս մը տուաւ Պարիզ, համբաւաւոր Էրար սրահին մէջ, ուսկից կանցնեն Պարիզ այցելող բոլոր նշանաւոր դաշնակահարները։ Այս անգամ հայ արուեստագէտը իր դէմը ունէր շատ աւելի փորձ ու նուաղ խանդավառ հասարակութիւն մը, զոր հարկ էր ոգևորել, և պ. Սմաճեան շատ մեծ յաջողութեամբ ելաւ այս դժուար ձեռնարկին մէջէն։

Սրա՛ը բոլորովին լեցուն էր, և առաջին կըտորներուն նուագածութենէն ետքը՝ դաշնակահարին տաղանդին հմայքին ներքև։ Պ. Սվաճեանի յաջողութեանց պատճառ չեն միայն իր արտաքոյ կարգի դիւրաշարժութիւնը մատներու, ուժը, և այլն, որոնք այսօր ամենահազուագիւտ յատկութիւններ չեն, այլ մանաւանդ դաշնակէն հանած ձայնին անհման գեղեցկութիւնը, հընչումներուն երկարագոյն տևողութիւնը։ Ինչպէս կըսէ տեղական թերթ մը, «կոշտ դաշնակը հըրաշալի քնար մը կը դառնայ իր մատներուն տակ», հոգիով լի գործիք մը։

Աւելորդ կը համարեմ թարգմանել տեղական թերթերուն գրածները։ Պ. Սալվէր, ծանօթ դաշնակահարը և երգահանը, «Ժիլ Պլաս» օրաթերթին մէջ շատ գովուատական յօդուած մը նուիրած էր այս նուագահանդէսին։ Բայց անհատէսի «Temps»-ի — կարևորագոյն օրագրին — գրածը. «Պ. Վահրամ Սվաճեան, երիտասարդ հայ դաշնակահարը, որուն նուագահանդէսը վերջերս ծանուցինք, ինքզինքը լսելի ըրաւ երէկ իրիկուն Էրարի սրահին մէջ, վերջին ծայր ազնուական և բազմաթիւ հասարակութեան մը առջև։ Ու ստացաւ մեծ յաջողութիւն։ Նուագահանդէսին առաջին մասը դասական հեղինակներու նուիրուած էր, Պէթհովէնէն սօնաթ մը, Շումանի Արապէսքը և մանաւանդ Լիսթի «Սէն-Ֆրանսուա ալիքներու վրա կը քալէ» կտորը ցուցուցին, որ պ. Սվաճեան գեղեցկագոյն յատկութիւններն ունի technique-ի. «Հայկական եղանակները, զորոնք ինքը հաւաքած ու յարմարցուցած էր դաշնակի, մեծապէս ծափահարուեցան խանդավառ հասարակութենէ մը, զոր այդ միամիտ ու զգայուն երաժշտութիւնը բոլորովին հմայեց։»

Նուագահանդէսին վերջը, մինչ ներկայ շատ երաժիշտներ կերթային շնորհաւորել պ. Սվաճեանը, Էրար գործարանին տնօրէնը երիտասարդ արուեստագէտին ձեռքը սեղմելով՝ ըսաւ. «Պարոն, երբէք իմ դաշնակներս այսպիսի գեղեցիկ ձայն հանած չէին»։ Ու հիանալի ռուսայալ դաշնակ մը նուիրեց անոր ի նշան մեծարանքի։

Պ. Սվաճեան մօտերս Լօնտօն պիտի երթայ՝ հոն ալ մէկ կամ երկու նուագահանդէս տալու։

**

ՆԱՄԱԿ ԹԻՒՐՔԻԱՅԻՑ

—

Վան, փետրվարի 14-ին

Տխուր նախազգացումներ կիրականանան այժմ։ Ցուրտի դէպքերուն իբրև բնական հետևանք՝ այնքան հիւանդութիւններ ու մահեր ունեցանք, որ այլ ես գրելէ մոռցեցայ այն չարաղէտ ամսուան մէջ գործուած նախճիրները... Այժ. վիճակագրութիւններ միայն 8—10 հազար ցոյց տուին Վասպուրականի կոտորելոց թիւը. սակայն կարգ մը հիւանդութիւններ՝ տիֆ, սիֆիլիզ, փորահարութիւն և այլն, լուրկ մինչև, այլ եռապատիկ աւելի կոտորած գործեցին։ Եւ դեռ վերջացած չեն զօքս։ Անտանելի է այս տարաբաղդ ժողովրդի վիճակ. ոչ դեղարան կայ, ոչ բժիշկ։ Ցուրտն ալ սովորականէն աւելի խիստ է այս տարի (20^0 սանտիկրադ)։

Ամերիկացի միսիոնարներ տակաւին կը շարունակեն իրենց գործունէութիւնը։ 600-է աւելի են այն հիւանդներ և վիրաւորներ, որոնք ձրի դարման կընդունին տօքթ. Ռէյնօլդսէն։ Օրական 300-էն աւելի անձի ալ ձրի կերակուր կը բաշխուի։ Վերջապէս տակաւին ամսական 800 օսմանեան ոսկիէն աւելի գումար կը ծախսուի տեղացի և գաղթական կարօտելոց ի նպաստ։ Վերջին տարի ու կէս ժամանակին մէջ յանուն Վասպուրականի կարօտելոց՝ Անգլիայէն և Ամերիկայէն տեղս հասած և ամերիկացի միսիօնարաց և Անգլիոյ հիւպատոսի ձեռամբ ծախսուած դրամներու գումարը շուրջ 24,000 ոսկի կը լինի։ Կը հաւատեն թէ մինչև յառաջիկայ մարտ ամսոյ վերջ պիտի շարունակուի այս նպաստը։ Ինչ պիտի լինի այնուհետև, Աստուած միայն գիտէ։ Ամենու աչք Աղթամարայ կաթողիկոսի թողած 1,200 ոսկւոյ վրա է. բայց այդ գումարէն հազիւ կէսը կը մնայ։ Մեր քաղաքի ունեւոր մասի անպարտաճանաչութիւնը՝ առաւել քան երբէք այս տարի երևան եկաւ։ Ազգային կանոնաւոր վարչութիւն ալ չունինք գրելթէ, որ այժմէն միջոցներ ձեռք առնու ապագային համար։ Քաղաքական և կրօնական ժողովներ անունով միայն կան, իսկ առաջնորդ (Աղթամարայ կաթողիկոսական տան տեղապահ և Վասպուրականի պատրիարքական փոխանորդ Արսէն վարդապետ) հեղինակութիւն չունի։

Այս տարի գիւղացին գրեթէ չը կրցաւ իր հունձք վերցնել. վերցնել կրցածն ալ իրան չը մնաց։ Իսկ աշնացան երբէք չեղաւ։ Մարդ կը զարմանայ, երբ կը խորհի, թէ ինչպէս կապրի մեր գիւղացի ժողովուրդը, որոյ թիւը կէսէն աւելի պակաս է մնացեր։ Եւ զարմանքէ աւելի զարհուրանք կը զգայ մարդ, երբ մտածէ թէ գալ տարի ինչպէս պիտի ապրի նա,—եթէ իրաց արդի վիճակ զգալի բարեփոխութիւն մը չը կրէ, և գիւղացին չը կարենայ անկասկած դաշտ ելնելու և գէթ ճ ա ն կ ե ր ո վ իր արտ փորելու։

Անգլիական հիւպատոս մարդ ուղարկած է Պարսկաստան 500 զոյգ եզ բերելու և գիւղացւոց բաշխելու համար։ Գործ ըստ ինքեան լաւ. բայց դա կրնա՞յ ապագայ հաւանական սովի առաջքն առնուլ։ Իրաւ է թէ այդ հիւպատոսին և ամերիկացի միսիօնարաց ձեռամբ դրամներ ալ կը բաշխվին գիւղացւոց, բայց ինչ կրնայ ընել առ առաւելն 10 ղրուշի նպաստ, իւրաքանչիւր ընտանիքին համար. գոնէ այդ դրամ մնար այդ խեղճերուն... Հարկահան ոստիկան և յափշտակիչ քիւրդն են, որ առաւելապէս կօգտվին այդ նպաստէն։

Իրաւ է որ պաշտօնապէս ցոյց կը տրուի, թէ ռ է ֆ օ ր մ ն ե ր ո ւ գործադրութեան ձեռնարկված է։ Այժ, կուսակալի օգնական մը ունինք հայազգի, 20-ի չափ հայեր ոստիկանի կամ ոստիկանապետի համազգեստ կը կրեն, կարգ մը հայեր ալ ժանդարմ գրվեցան, այս վիլայէթի քանի մը կ ա զ ա ն ե ր ո ւ ն գայմագամի հայ փոխանորդներ նշանակվեցան, ա վ ֆ ի չ ա հ ա ն է - ո վ (amnistie) 20-ի չափ հայ բանտարկեալներ արձակվեցան։ Մինչև իսկ մահմետականի մը տուն խուզարկվելով 200 ոսկւոյ արժէքով կողոպտված ապրանքներ դուրս ելան (թէև տէրերուն չը տրվեցան) և այլն և այլն։ Բայց ասոնցմէ և ոչ մին իրական դարման է մեր ցաւերուն։ Ամեն կողմէ մերկ, սովալլուկ գեղջուկներ, ծեր, կին, մանուկ երամովին քաղաք կը թափին՝ մի պատառ չոր հաց ձեռք բերելու և գէթ ա պ ր ե լ կարենալու համար։ Նոյնպէս հարստահարութիւն, յափշտակութիւն, սպանութիւն, բռնի կրօնափոխութիւն և այլն և այլն գրեթէ նոյնութեամբ կը շարունակուին և «բարենիշամ» կառավարութեան քով միշտ անլսելի կը մնան առաջնորդի թագրիրներ և ժողովրդի գանգատագրեր։

Ահաւասիկ մի քանի օրինակ վերջին երկու ամսվան ընթացքին մէջ տեղի ունեցած անկարգութեանց։

Կարկարցի 13-ի չափ հայեր, որ բռնի կրօնափոխ եղած քաղաք եկած էին, երբ կառավարութիւն յայտարարեց, թէ կարգ և խաղաղութիւն վերահաստատված է վիլայէթին մէջ, անոնք իրենց գիւղ կը վերադառնան. բայց ճամբան ամենքն ալ կը սպանուին ծանօթ քիւրդերէ. կը բողոքուի, պաշտօնական քննութիւն կը կատարուի, իսկ արդիւնք.—Ոստանի մէջ քահանայ մը և քանի մը հայեր կը բանտարկուին. դեռ բանտն են անոնք և ոչ ոք կը համարձակի բողոք բառնալ, վասն զի նոր վրէժխնդրութենէ կը վախնան։

Հայքէրանցի Էմին փաշան իւրացուցած էր Արճեշէն գաղթած հայոց հունձքին ամբողջ արդիւնք և 600 չափ ցորեն խրկած էր քաղաք ծախելու համար. գիւղացիք բողոքեցին. բայց կառավարութիւն 500 չափ յանկայուց Էմին-փաշային և մնացած 100 չափ կը մնայ դեռ Ականից և Ասրաֆի մէջ ամբարուած։

Բազմաթիւ կիներ և աղջիկներ ներկայացուած են տեղւոյս Իզարէի ժողովոյն՝ իսլամութիւն ընդունելու համար. ժողովը առանց երբէք հայ առաջնորդին յանձնելու զանոնք.—ինչպէս կը տրամադրեն ա զ գ ա յ ի ն ա ռ ա ն ձ ն ա շ ն ո ր հ ո ւ մ ն ե ր,—պարտաւորած է զանոնք խսկոյն և եթ ամուսնանալ մահմէտականի հետ։

Ցունվարի մէջ կարկառցի կարգ մը գաղթական ընտանիքներ կը բնակէին քաղաքիս Կ լ ո ր դ ա ր կոչված թաղին մէջ. թիւրքեր գիշերանց վրանին կը յարձակին, խեղճեր կը ստիպուին փախչել անգլիական հիւպատոսարանի թաղը. թիւրքեր կը յափշտակեն ամեն, ինչ որ կը գտնեն, մինչև իսկ այն խսալէ անկողիններ, որ անգլիական հիւպատոսէն ընդունած էին մի քիչ պատսպարելու համար։ Բողոքներ, մինչև իսկ հիւպատոսին կողմէն եղած, անլսելի մնացին, և նոյն թիւրքեր քաջալերուած՝ նմանօրինակ անկարգութիւններ կրկնեցին միւս շաբթուն։

(Կը շարունակվի)

„ՄՇԱԿԻ" ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՌՈՒՍԱՑ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆԻՑ

—

ԲԵՐԼԻՆ, 12 մարտի։ Ուսանողների կազմած ֆակելցուգը, որին մասնակցում էին 2000 ուսանողներ, փառաւոր կերպով անցաւ։ Երբ ֆակելցուգը մօտեցաւ ամրոցին, կայսրը ընդունեց ուսանողների պատգամաւորութիւնը, որը յայտնեց իր հաւատարիմ հպատակութեան զգացմունքները։

ԲԵՐԼԻՆ, 12 մարտի։ Մեծ իշխան Վլադիմիր Ալէքսանդրովիչ ճանապարհ ընկաւ Բեռլինից։ Կայսրը ճանապարհ գցեց Նորին Բարձրութեան մինչև կայարանը։

ՎԷՅՄԱՐ, 12 մարտի։ Մարտի 11-ին մեծ դքսուհին յանկարծակի վախճանվեց։

Կ. ՊՕԼԻՍ, 12 մարտի։ Դարդանէլում, Լիպսավի մօտ կանգնած նաւատորմին հրամայված է գնալ Միջերկրական ծովը։

ԿԱՆԷՅԱ, 12 մարտի։ Ծովապետները հրատարակեցին մի նոր պրօկլամացիա, որի մէջ առաջարկվում է ապստամբներին և յունական զօրքերին ամենևին յարձակում չը գործել թիւրքաց ամրութիւնների վրա, որոնք անհրաժեշտ են կարգը և հանգստութիւնը պահպանելու համար նաւահանգիստներում, ուր աի են իջել օտար պետութիւնների զօրքերը։

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 13 մարտի։ Երեքշաբթի, մարտի 11-ին, կայսրութեան մէջ ժանտախտի տարածման առաջն առնելու համար կազմված յանձնաժողովի լիազօրները ճանապարհ ընկան՝ սենատոր Լիխաչեվ—Նիժնի-Նովգորոդ, գեներալ Վասմունդտ—Բաթում։ Նրանց հետ ճանապարհ ընկան դօկտօրները, օֆիցէրները և չինովնիկները։ Ժանտախտի դէմ կռւող յանձնաժողովի նախագահի կարգադրութեամբ՝ պատրաստված է հակաժանտախտային շիճուկի առաջին բաժինը։ Ամենից շատ ուղարկված է պրօֆեսօր Վիսօկօվիչին՝ Բոմբէյ. Թէօդօսիայի կարանտինային շըրջանի հրամանատար Գիւբ՛էրին, յանձնաժողովի լիազօր իշխան Շախովսկուն, Բաթումի կարանտինի դիրեկտօրին, Թուրքեստանի գեներալ-նահանգապետ Վրէվսկուն և Անդրկասպեան շրջանի հրամանատար գեներալ Կուրօպատկինին նոյնպէս ուղարկված է 10-ական շիշ այդ շիճուկից։

ԲԵՐԼԻՆ, 13 մարտի։ Լրագիրներին Կանէյից հաղորդում են. «Աւստրիական «Satellit» կրէյսէրը Սուդի ծովածոցը հասցրեց յունական շոգենաւը 60 կամաւորներով և յունական առագաստաւոր մի նաւ՝ պաշարեղէններով և հրազէններով. «Satellit» բռնեց երկու նաւերն էլ։

ԱԹԷՆՔ, 13 մարտի։ Յունաց կառավարութիւնը որոշեց դիմել պետութիւններին մի յայտագրով, որի մէջ նա բողոքում է Կրետէի պաշարման դէմ և պատասխանատու չէ համարում իրան այն հետևանքների համար, որոնք կարող են տեղի ունենալ պաշարման հետ կապ ունեցող միջոցներից։

ՊՈՐՏ-ԼՈՒԻ, 13 մարտի։ Բանավալօ թագուհու աքսորը տեղի ունեցաւ գեներալ Բալիէնի կեանքի դէմ եղած դաւադրութեան պատճառով։

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 14 մարտի։ Հակաժանտախտային յանձնաժողովի կողմից. «Թէօդօսիա եկաւ մարտի 8-ին անգլիական շոգենաւ «Բլօգվէլ», որ գալիս է Կարդիֆից Պորտ-Սայիդի վրայով, որտեղ զատարկել է ածուխի բեռը։ Շոգենաւում գտնվել է մի հիւանդ նաւաստի, որը, նաւորդների ասելով, հիւանդացել է մարտի 2-ին։ Քննելով նրան երևաց՝ որ նրա կռնատակի, ազդրների արմնքի և պարանոցի խուլերը ուռած են, ջերմութեան աստիճանը բարձր է և հիւանդը թոյլ է։ Հիւանդը զետեղված է կարանտինի մի առանձնացրած մասում և ենթարկվեց կլինիկական և բակտէրիօլօգիական քննութեան և համապատասխան բժշկութեան։ Ի նկատի ունենալով հիւանդութեան կասկածելի բնաւորութիւնը, շոգենաւը ենթարկվեց կարանտինային զննողութեան և լիակատար ախտահանութեան։

ԼՕՆԴՕՆ, 14 մարտի։ Համայնքների ժողովում Կէրզօն յայտնում է, որ Կ. Պօլսի անգլիական դեսպանին հրամանագրված է պնդել, որպէս զի Կրետէից յետ կանչվեն թիւրքաց զօրքերը։

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ՑԱՅՏՆՈՒՄ Է

—

ԿԱՂԶՈՒԱՆ. Բժ. Գ. Կաճկաճեանց. Ձեր հերքումը շարված և ցէնզօրից թոյլատրված էր, երբ ստացանք ձեր հեռագիրը, որով խնդրում էք այլ ևս չը տպագրել ձեր պատասխանը։

ՀՆՁԵՇՏ. Ց. քահ. Ջուբարեան. «Մշակը» կանոնաւոր ուղարկվում է։ Ստուգեցէք պօստատանը։ Խնդրած գրքերը ձեզ կուղարկվեն։

ԵԱԼՏԱ. Յակոբ Խաչատրեան. Մենք փողով յօդուածներ չենք տպագրում։ Ձեր նամակը անյարմար է տպագրութեան։ Բարեհաճեցէք կարգադրել, թէ ինչ անենք ձեր ուղարկած 3 րուբլին։

ՉԱՐՋՈՅ. Գ. Տէր Մինասեան. Գաղթականների օգտին ուղարկած ձեր փողի հաշիւը տպված է «Մշակի» № 25-ի մէջ։ Այդ նուիրատուութիւնները մի փոքր ուշ են տպվում, որովհետև մենք անկարող ենք ամեն անգամ տպագրել ցուցակները, այլ ստիպված ենք տպագրել ամիսը միայն մի կամ երկու անգամ։

ՀԻՆ-ՂՐԻՄ. Ս. Խարիպեան. Կարդացէք վերևի պատասխանը։ Տպված է № 25-ի մէջ։

Խմբագիր՝ ԱԼԷՔՍԱՆԴՐ ՔԱԼԱՆԹԱՐ
Հրատարակիչ՝ ԱՆԴՐԷԱՍ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՏԵՂԵԿԱՑՈՅՑ

ԵՐԿԱԹՈՒՂԻ

—

Բաթ. դուրս է գալիս	9 ժ. 40 ր. առ.	11 ժ. 20 ր. գիշ.
Թիֆլիս հասնում է	9 ,, 55 ,, եր.	12 ,, 25 ,, ցեր.
Թիֆլ. դուրս է գալիս	10 ,, 50 ,, ,,	1 ,, 10 ,, ,,
Բաքու հասնում է	4 ,, 49 ,, ,,	7 ,, 30 ,, առ.

—

Բաքուեց դուրս է գալիս	2 ժ. 30 ր. ցեր.	11 ժ. 5 ր. գիշ.
Թիֆլիս հասնում է	8 ,, 21 ,, առ.	5 ,, 50 ,, եր.
Թիֆլ. դուրս է գալիս	9 ,, 30 ,, ,,	6 ,, 50 ,, ,,
Բաթում հասնում է	9 ,, 45 ,, եր.	8 ,, 15 ,, առ.

ԴԻԼԻԺԱՆՍՆԵՐ

Հ ի ն գ հ ո գ ո ւ հ ա մ ա ր

Թիֆլիսից դուրս է գալիս	7 ժ. առ.	9 ժամ. առ.
Գիշերում է	Մլետում	Պասանաուր
Վլադիկավկազ հասնում է	6 ժ. երեկ.	8 ժ. երեկ.

Վ ե ց հ ո գ ո ւ հ ա մ ա ր (չեն գիշերում)

Թիֆլիսից դուրս է գալ	9 ժ. 30 ր. առ.	7 ժ. 50 ր. ,
Վլադիկավկազ հասնում է	12 ,, —ցերեկ.	8 երեկ ,, ,,

ԹԻՖԼԻՍԻ ԿՐՈՒԺՕԿ

Հրապարակական դասախօսութիւններ մանուկների և աշակերտների համար

(մոգական պատկերներով)

Վ. Վ. ԼՈՒՆԿԵՎԻՉԻ

I. դասախօսութիւնը կիրակի, մարտի 23-ին

„ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐԻ ԿԵԱՆՔԻՑ"

II. դասախօսութիւնը կիրակի, մարտի 30-ին՝

„ԲՈՅՍԵՐԻ ԿԵԱՆՔԻՑ"

III. դասախօսութիւնը կիրակի, ապրիլի 6-ին՝

„ԲՆՈՒԹԵԱՆ ՀՐԱՇԱԼԻ ԵՐԵՒՈՅԹՆԵՐԸ"

Սկիզբը ցերեկվայ 12 ժամին։

Տեղերի գինը՝ 50, 40, 30 և 20 կ.։ Տոմսակները բոլոր երեք դասախօսութիւնների համար կարելի է ստանալ՝ պ. Մեստնիկովի մագազինում, Դվօրցօվայա փողոցի վրա և պ. Խիդդեկէլի մօտ, Գօլօվինսկի պրօսպեկտի վրա։ 1—1

ՄԱՍՍԱԺ

Բժիշկների ղեկավարութեան տակ, պարապում եմ զանազան հիւանդութիւնների բժշկելով, ՄԱՍՍԱԺՈՎ, և առողջական ԳԻՄՆԱՍՏԻԿԱՅՈՎ։ Հիւանդների ընդունելութիւնը՝ $5^1/_2$—$6^1/_2$ ժամը երեկոյեան։ Աւչալեան փողոց, № 19։

22—148 ԳԷՈՐԳ ԽՈՍՐՈՎԵԱՆՑ

ՎԱՐԺՈՒՀԻ

Կամենում է դասեր ունենալ ռ ո ւ ս ե ր է ն, ֆ ր ա ն ս ե ր է ն և մ ո ւ զ ի կ ա, եօթից մինչև տասը տարեկան աղջկերանց հետ։ Պարապում է ժամերով։ Համաձայն է ընդունել և իր տանը։— Հասցէն՝ Барятинская улица, № 10։

(№ 26) 5—6

ԱՄԵՐԻԿԵԱՆ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ „ROBERT COLLEGE"

ԴՊՐՈՑԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՒԱՐՏԸ ուսուցանում է ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ԼԵԶՈՒՆ ամէրիկական նոր սիստէմով. դասատւութիւնը ռուսերէն կամ ֆրանսերէն լեզուով։ Պայմանների մասին հարցնել Թիֆլիսի Ազնուականութեան քարվանսարայում, № 127 գրասենեակում։

(№ 22) 5—6

Մեծ Արժանաւորութեան

ՀՈՏԱՒԷՏ ՋՐԵՐ

"Պարսկական Եասաման"

Ծաղկահոտ Օ-դէ-կօլօն

„Պարսկական Եասաման"

Հոտաւէտ Ջրեր „Պարսկական Եասաման"

Սապօն „Պարսկական Եասաման"

Պօմադա „Պարսկական Եասաման"

Ընկերութիւն

ԲՐՕԿԱՐ ԵՒ ԸՆԿ.

Պրէյս-կուրանտը ձրի։

(ամ. 15,30) (№ 73) 7—9

Գ Ր Ի Գ Ո Ր Ա Ր Ծ Ր Ո Ւ Ն Ո Ւ

մեծադիր և չատ աջող պատկերը ՃԵՆԱՊԱԿՈՒ ՎՐԱ՝ (на фарфорѣ) պատրաստված Լօնդօնում («Աղբիւր-Տարազի» հրատարակութիւն) բացառապէս վաճառվում է Յովհաննէս Տէր-Սարգսեանի թղթավաճառանոցում:

Պատկերն ունի յենարան և պէտք չունի շրջանակի, չատ չքեղ զարդ է ամեն հայի տան համար: ԳԻՆԸ 3 ՌՈՒԲԼԻ. «Մշակի» կովկասեան բաժանորդները ճանապարհածախս չեն վճարում: Հասցէն՝ ТИФЛИСЪ, И. С. Теръ-Саркисьянъ, магазинъ, Дворцовая улица. (№ 31) 1—10

ԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ՀԱՅՈՑ ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

խորհուրդը յայտնում է ի գիտութիւն ընկերութեան անդամների, թէ ընդհանուր ժողովի չարունակութիւնը, որ նշանակված էր ամսիս 9-ին և յետաձգված անակնկալ պատճառով, նշանակված է մարտի 16-ին, կիրակի, երեկոյեան ժամի $7^1/_2$-ին, Թիֆլիսի քաղաքային Դումայի դահլիճում: (№ 30) 2—2

BATEAUX A VAPEUR FRANÇAIS N. PAQUET ET C-ie

ՖՐԱՆՍԻԱԿԱՆ ՆԱՒԱԳՆԱՑՈՒԹԵԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

Ն. ՊԱԿԷ ԵՒ ԸՆԿ.

կանօնաւոր և ուղղակի նաւագնացութիւն ՄԱՐՍԷՅԼԻՑ ԲԱԹՈՒՄ, չորեքչաբթի օրերը, երկու չաբաթը մի անգամ, սկսած յունվարի 25/6-ի չորեքչաբթիից.

Եւ հակառակը՝ Բաթումից Մարսէլ, մտնելով Տրապիզոն, Սամսոն և Պօլիս: Մեկնում է Բաթումից՝ չորեքչաբթի, մարտ ամսի 19/31-ին ԱՆԱՏՕԼԻ չոգենաւը, նաւապետ ԲԻԱՆԿԻ և այդպէս չարունակաբար, երկու չաբաթը մի անգամ, չորեքչաբթի օրերը, ժամի 4-ին ճաշից յետոյ: Բաթումից Պարիզ ուղղակի հաղորդակցութեան տոմսակներ տրվում են սովորականից

Պակաս գներով: Ապրանքների և ճանապարհորդների մասին հարկաւոր տեղեկութիւնների ստանալու համար թող բարեհաճեն դիմել ընկերութեան գործակատարներին՝

ԲԱԹՈՒՄՈՒՄ—պ. Վիկտոր դ'Արնօին, Նաբէրէժնայա: ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ—պ. Օ. Գ. Բարեկենդանեանին, Սիօնի փող. նախկին Արծրունու քարվանսարա: ԲԱԳՈՒ—պ. Ս. Դիլդարեանին, Կոլիւբակինսկայա հրապարակ: ՆՕՎՕՐՕՍՍԻՅՍԿ—պ. Մելխիոր Հերչինրոդերին: (№ 16) 16—20

„УРБЕНЪ“ „L URBAINE“

կեանքի ապահովագրութեան ՈՒՐԲԷՆ ֆրանսիական ընկերութիւնը

ԿԵԱՆՔԻ ԱՊԱՀՈՎԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Ի ԴԷՊ ՄԱՀՎԱՆ, ՊՐԷՄԻԱՆԵՐԻ ՎՃԱՐՄԱՆ ԵՒ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԵԱՆ ԿԱՄ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԱՆԸՆԴՈՒՆԱԿ ԼԻՆԵԼՈՒ ԴԷՊՔՈՒՄ ԱՐՏՕՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՏԱԼՈՒՆ:

ՕՐԻՆԱԿ. 25 տարեկան անձը, որը այս տարիֆով ապահովագրվել է 10,000 րուբլով 25 տարի պրէմիա վճարելու պայմանով, պէտք է իւրաքանչիւր տարի մոցնի 25 տարի չարունակ 370 ր. 20 կոպ.: Պրէմիա վճարելու ընթացքում հիւանդութեան դէպքում, ապահովագրվողը ազատվում է որոշ ժամանակում վճարելի գումարի մոցնելուց մինչև կատարելապէս առողջանալը և այդ գումարները յետոյ չեն պահանջվում: Իսկ ապահովագրվողի մահվան դէպքում այդ ժամանակվայ ընթացքում 10,000 ր. դրամագլուխը անյապաղ վճարվում է:

Իսկ եթէ ապահովագրվողը 25 տարվայ ժամանակամիջոցը անցկացնի, այն ժամանակ Ընկերութիւնը պարտաւոր է՝

1) տալ նրան ապահովագրված գումարի 5%, այսինքն 5,000 ր. առձեռն:

2) թողնել նրա մօտ բացի դրանից 10,000 րուբլու պօլիս մահվան դէպքում, որպէս կատարելապէս վճարված, և

3) թոյլ տալ նրան ապա մասնակցութեան իրաւունք Ընկերութեան օգուտների մէջ, որը կը տայ ապահովագրվողին իւրաքանչիւրամեայ կենսաթոշակ:

Անդրկովկասեան և Անդրկասպեան երկրի համար գրասենեակը գտնվում է Միքայէլեան փողոցի վրա, № 9, տուն Պօպովի:

ԳՐԱՍԵՆԵԱԿԻ ԿԱՌԱՎԱՐԻՉ Բագրատ Գերասիմովիչ Տէր-Մաթէոսեանց:

ՏԵՍՈՒՉ Նիկօլայ Գերասիմովիչ Տէր-Մաթէոսեանց:

Տեղեկութիւնները և բրօշիւրները տալիս են ընկերութեան ագէնտները կայսրութեան բոլոր քաղաքներում: (ամս. 10,25) 16—16

ԱՌԱՆՑ ԿՈՂՄՆԱԿԻ ՈՅԺԻ ԵՒ ԾԱԽՍԵՐԻ

ԼԵՄԻՉԵԼԻ

ՍԻՖՕՆ-ԷԼԵՎԱՏՕՐԸ

Բարձրացնում է ջուրը 35—70 և աւելի արշին

ՋՐԵԼՈՒ

Դաշտեր, այգիներ, պարտէզներ և այլն:

ՋՈՒՐ Է ՏԱԼԻՍ

Քաղաքներին, կալուածներին, ամարանոցներին, գիւղերին:

ԲԱՐՁՐԱՑՆՈՒՄ Է ՋՈՒՐԸ

Ջրաղացներին, սարերը և ամեն տեղ, ուր ջրի կարիք կը լինի: (№ 136) 13—15

Ռուսերէն լեզուով բրօշիւրները ՈՒՂԱՐԿՎՈՒՄ ԵՆ ՁՐԻ

Դիմել Լեոն Խան-Աղբեանցին Тифлисъ, Мадеровская, собст. домъ.

ԿԱԿԱՕ ԲԼՕՕԿԷՐ

ՍՆՆԴԱՐԱՐ ԽՄԻՉՔ, արկղիկներում, $^1/_1$, $^1/_2$, $^1/_4$ և $^1/_8$ կիլօգրամ: (GRAND PRIX) Բարձրագոյն պարգև Անտվէրպէնի 1894 թւի համաշխարհային ցուցահանդիսում:

Գլխաւոր պահեստը՝ դեղարարական ապրանքների Բարձրագոյն հաստատված կովկասեան ընկերութիւնը Թիֆլիսում: (№ 6) (և) 50—50

ԱՊԱՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

„ՌՕՍՍԻԱ“

Բարձրագոյն հաստատված 1881 թւին

Ս.-Պետերբուրգում, Большая Морская, № 37.

ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԵՒ ՊԱՀԵՍՏԻ ԴՐԱՄԱԳԼՈՒԽ 25.500,000 ՌՈՒԲԼԻ

Ընկերութիւնը ընդունում է:

ԿԵԱՆՔԻ ԱՊԱՀՈՎԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Այսինքն դրամագլխի և եկամտի ապահովութիւն ընտանիքի համար, կամ ծերութեան ժամանակ, օժիտ աղջկերանց համար, ստիպենտիա երեխաների համար և այլն. առանձին չահաւէտ պայմաններով. ապահովագրողները մասնակցում են ընկ. օգտին:

Առ 1-ն յունվարի 1896 թ. «ՌՕՍՍԻԱ» ընկերութիւնը ապահովագրած ունի 35.563 անձ,—91.406.948 րուբլի գումարի:

ԴԺԲԱԽՏ ԴԷՊՔԵՐԻՑ ԱՊԱՀՈՎԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ինչպէս առանձին անհատների նոյնպէս և հաւաքական անձանց, այն է—գործարաններում ծառայողների, բանւորների և այլն՝ նաւագնացութիւնների վճարներով չնորհիւ դիվիդենտի, որը վճարներից դուրս է հաշվում:

ՀՐԴԵՀԻՑ ԱՊԱՀՈՎԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ամեն տեսակ շարժական և անշարժ կայքերի (շինութիւնների, մեքենաների, ապրանքի, կահ-կարասիքի և այլն):

ԱՊՐԱՆՔԻ ՓՈԽԱԴՐՈՒԹԵԱՆ ԱՊԱՀՈՎԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

գետային, ցամաքային և ծովային. նաւերի ապահովագրութիւն.

Ապահովագրութիւն ընդունվում է Ս. Պետերբուրգում (Большая Морская, соб. д. № 37.) Թիֆլիսում Սերգիյէվսկի փողոց, № 6. և զանազան քաղաքների գործակալութիւններում.

Նոյնպէս կարելի է ստանալ ապահովագրական տոմսակներ դժբաղդ դէպքերից, երկաթուղիով կամ չոգենաւով ճանապարհորդած ժամանակ, երկաթուղային կայարաններում և ծովամատոյցներում:

(№ 89) (չ) 35—52

Քիմիա-կօսմէտիկական լաբօրատօրիա ՌԻՍ-ԳՈՒՏՄԱՆ

ԲԷՐՏԱ-ՌԻՍԻ

ԿՕՍՄԷՏԻԿԱԿԱՆ ՄԻՋՕՑՆԵՐ

ԷՕԺԷՆԻԱՅԻ ՊԱՍՏԱ

երեսի մորթը կակղեցնելու համար պօմադ. ոչնչացնում է չուտով երեսի վրա եղած կարմիր բիծերը և մուները. այս միջոցը առաջ է բերում նաև երեսի թարմութիւն և գեղեցկութիւն: Գինը 1 ր. 60 կ.

Elixir Mélange

Մազերը աճեցնելու և գլխի թեփը ոչնչացնելու հեղուկ: Գինը 2 ր.

ԷՕԺԷՆԻ ՊՈՒԴՐԱ

սպիտակ, վարդագոյն և Ռաշէլ (թուխ դէմք ունեցողների համար) նա ամուր կերպով պահպանվում է մորթու վրա և բոլորովին աննկատելի է աչքի համար, մորթուն տալիս է նոյնպէս խիստ կակղութիւն, առաձգութիւն և քնքշութիւն: Գինը և 1 ր. 20 կ. 1 ր. 50 կ.

ԷՕԺԷՆԻ ԿԱՐՄԻՐ ՆԵՐԿ

հեղուկ վիճակի մէջ այտերին և ականջներին տալիս է բոլորովին բնական, վարդային գոյն որ ոչ ցնդելի, ոչ էլեքտրական լոյսից չէ փչանում: Գինը 1 ր. 50 կ.

ՄԻՐՏԱՅԻՆ ԲԱԼԶԱՄ

(սպուդրա հեղուկ վիճակի մէջ), տալիս է երեսին, վզին, ձեռքերին քնքոյշ կակղութիւն և մարմարեանման մաքրութիւն: Նա ոչնչացնում է արևհարքը, մուները և մորթու վրա եղած ամեն մի անհարթութիւն և ագեղութիւն: Գինը 1 ր. 75 կ.

ՔԻՆԱ-ԳԼԻՑԵՐԻՆԱՅԻՆ

գլխի պօմադ Պերուանական բալզամով եփած՝ մազերը պնդացնելու, խտացնելու և աճեցնելու համար: Գինը 2 ր.

ԽՈՒՆՋԱՅԻՆ ՊՕՄԱԴ

նրա գործածութիւնից յետոյ ձեռները ստանում են զարմանալի սպիտակութիւն և ճկունութիւն: Գինը 1 ր. 30 կ.

ՈՒՆԳԱՐԱԿԱՆ ԷՍՍԷՆՑԻԱ

բեղերի համար (Րիս-Գուտման) տալիս է նրանց անմիջապէս հարկաւոր ձևը, ամրացնում է նրանց և նպաստում է նրանց արագ աճման: Գինը 75 կ.

ՆԵՐԿԵՐ ՄԱԶԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

(Րիս-Գուտման), սև, շագանակագոյն և խարտեաշ: Այդ ներկով ներկված մազերը պահպանում են իրանց գոյնը 6 չաբաթվայ ընթացքում: Գինը 3 ր.

Ծախվում է բոլոր դեղարարական և կօսմէտիկական խանութներում: Գլխաւոր պահեստը՝ Բարձրագոյն հաստատված՝ դեղարարական ապրանքների կովկասեան ընկերութեան մէջ Թիֆլիս և Բագու: (№ 26) 24—50

ОТКРЫТА ПОДПИСКА НА 1897 Г.

на ежемѣсячный грузинскій журналъ

ГОДЪ IV-Й „МОАМБЕ“ ГОДЪ IV-Й

Подписная цѣна, съ пересылкою и доставкою, въ предѣлахъ Россійской имперіи на годъ—10 р., на полгода—6 р., на 3 мѣс.—4 р. За границу на годъ—13 р., на полгода—7 р., на 3 мѣс.—5 р. Допускается разсрочка: при подпискѣ вносится—4 р., 1-го апрѣля—3 р. и 1-го сентября—3 р.

Подписка принимается въ ТИФЛИСѢ, въ редакціи журнала, на Лорисъ-Мелик. ул., д. № 13, Книгопродавцамъ дѣлается уступка въ размѣрѣ 50 коп. съ полнаго годоваго экземпляра. Съ подписокъ въ разсрочку уступокъ имъ не дѣлается. Сельскимъ священникамъ и учителямъ, ремесленникамъ и учащимся журналъ уступается за 8 руб. въ годъ и допускается разсрочка: при подпискѣ вносится 4 руб. и по 2 руб. въ мартѣ и августѣ.

Адресъ для иногородныхъ, ТИФЛИСЪ, редакція „МОАМБЕ“. 3—3

Дозволено цензурою, Тифлисъ, 14 Марта 1897 г. Типографія Канцел. Главнонач. Гражданск. частью на Кавказѣ, Лорисъ-Меликовская ул., д. каз.